

MAGYARORSZÁGI TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOK

Transznacionális családok elterjedtsége és a külföldön dolgozó szülők jellemzői*

Horváth Veronika

ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen tanulmány a családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás magyarországi elterjedtségét, a transznacionális családok típusait és területi sajátosságait vizsgálja, valamint a külföldi munka miatt kiskorú gyermekeiktől hosszabb-rövidebb ideig távollévő (átmenetileg/tartósan külföldön élő vagy távolsági ingázó) szülők demográfiai profilját és transznacionális gyakorlatait tárja fel a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján. A vizsgált adatsorok azt mutatják, hogy Magyarországon – elsősorban a külföldre történő munkavállalási célú távolsági ingázás térnyeréséből kifolyólag – a kiskorú gyermeket nevelő transznacionális családok száma egyre inkább növekszik. 2011-ben 25 ezer, 2016-ban pedig 37 ezer kiskorú gyereket érintett a szülők külföldi munka miatti távolléte. A Magyarországon élő transznacionális családok többségét 2016-ban olyan kétszülő családot alkották, ahonnan az apa volt távol, viszont azoknak a 18 éven aluli gyermeket nevelő családoknak a száma is megközelítette a háromezretet, ahonnan mindkét szülő vagy egyedülálló szülő hiányzott. Többségében szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkező szülők döntöttek a családtól való elszakadással járó külföldi munka mellett, ugyanakkor a külföldön dolgozó anyák körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők

* A tanulmány elkészültét az Innovációs és Technológiai Minisztérium által a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott, az Új Nemzeti Kiválóság Program keretében meghirdetett ÚNKP-21-4 kódszámú Nemzeti Felsőoktatási Kiválóság Ösztöndíj – "Tudománnyal fell!" Felsőoktatási Doktorvárományosi és Posztdoktori Kutatói Ösztöndíj támogatta.

aránya is magas, 2016-ban 22% volt. A külföldi munkát vállaló anyák 85%-a képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát végzett 2016-ban, több mint negyedük szakképzettséget nem igénylő munkakörben dolgozott.

Kulcsszavak: transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek, nemzetközi mobilitás, külföldi munkavállalás, migráció, ingázás

Horváth Veronika, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

E-mail: horvath@demografia.hu

BEVEZETÉS

A nemzetközi migráció az elmúlt évtizedekben egyre gyakoribb jelenséggé vált, így trendjeinek, illetve politikai és gazdasági következményeinek elemzése kiemelt figyelmet kap. A Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM) legfrissebb adatai¹ szerint 2020-ban közel 281 millió nemzetközi migráns élt a világon, ami a teljes népesség 3,6%-át teszi ki, és az ezredforduló óta több mint másfélszeres növekedést jelent.

Kontinensünkön az Európai Unió (EU) 2004-ben induló keleti bővítése, valamint a fokozatos munkaerőpiaci nyitások után indultak meg a tömeges vándorlások a kedvezőtlenebb társadalmi-gazdasági helyzetű, közép- és kelet-európai országokból a fejlettebb nyugat-európai országok – „gazdag klub” („rich club”) (Balaz and Moravčíková, 2017) – felé. Sobotka (2009) becslései szerint 1960 és 2009 között fél évszázad alatt az EU 27 országában (Horvátország kivételével) a nettó migráció miatti népességnövekedés közel 26 millió fő volt, amelynek 57%-át az időszak utolsó évtizedében (2000–2009) történő vándorlások eredményezték. 2020-ban a kontinensen belüli migráció Európában volt a legnagyobb mértékű. Az Egyesült Nemzetek Szervezete [ENSZ] (United Nations [UN], 2021) adatai szerint az Európában született nemzetközi migránsok 70%-a (44 millió fő) egy másik (a születési országától eltérő) európai országban élt, és több mint harmaduk (22 millió fő) az Európai Unió tagállamai között vándorolt.

¹ https://migrationdataportal.org/international-data?i=stock_abs_&t=2020&m=1&rm49=150 Letöltés dátuma: 2023. március 10.

A magyarok nyugatra áramlása a kétezres évek második felében kezdett fokozódni, majd az osztrák és német munkaerőpiac megnyitását (2011. május 1.) követően határozott lendületet vett. A TÁRKI Magyar Háztartás Monitor és Omnibusz adatfelvételek eredményei 2012-ben minden korábbinál magasabb (19%-os) migrációs potenciált mutattak (Sik, 2012; Sik, 2013). A magyarok külföldre vándorlása 2013-ra meghaladta az évi 100 ezer főt (Blaskó és Gödri, 2014; Gödri, 2015), 2020-ban pedig az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) (UN, 2020) adatai szerint a teljes magyarországi születésű népesség 7,3%-a (714 ezer fő) tartózkodott külföldön. Többségük a három fő célsországban, Németországban, az Egyesült Királyságban és Ausztriában élt (UN, 2020).

A mennyiségi növekedés mellett a migráció az utóbbi évtizedekben minőségileg is átalakult. Motivációi és módozatai sokkal változatosabbá váltak, amely a migráció régi dichotómiáinak elmosódását eredményezte, és új – a migráció formáinak és irányainak konfigurációját rendkívül bonyolulttá tevő – mobilitási formákat és típusokat alakított ki (King, 2002; King and Okólski, 2019). A munkavállalási célú migrációs formák pluralizálódását, a migránsok jellemzőiben megfigyelhető szuperdiverzitást („super-diversity”) (Vertovec, 2007) az EU-n belüli szabad munkaerő-áramlás lehetősége (Gödri, 2018), a határok jelentőségének csökkenése (Melegh és Kovács, 2008), valamint a gyorsabbá és mobilabbá váló kommunikációs technológiák egyaránt elősegítették. Ez az „új tér-idő rugalmasság” („new space-time flexibilities”) (King, 2002) hozzájárult ahhoz, hogy a King (2002) által megalkotott globális és európai migrációs „térképen” az egyre inkább növekvő női munkamigráció mellett a nyugdíjas migráció, a magasán képzettek migrációja, a nemzetközi hallgatói mobilitás, vagy akár a „szeretetvándorlás” („love migration”) is szerepeljen. A sokszínűséget tovább növelte, hogy az ideiglenes/átmeneti és állandó/tartós mozgások mellett megjelentek olyan elmozdulások (az ingázás és a körkörös migráció új formái), amelyeket változó gyakoriságú és hosszúságú ide-oda mozgás jellemez. Ilyenek például a távolsági ingázással járó különféle szezonális vagy idénymunkák, a magasabb végzettségűek szakmai/üzleti célú mobilitása, de az utóbbi időben egyre többeket megszólító, általában kéthetes váltásos munkarendben történő házi idősgondozói munkák is. E mobilitási formákat jellemzően az érintettek szociodemográfiai jellemzői és egyéb (gazdasági, társadalmi, politikai és környezeti) tényezők alakítják, magyarázzák. A migránsok/ingázók családi állapota és területi elhelyezkedése (lakóhelye és célszöszága) meghatározza például azt, hogy a vándorlásra átmeneti, tartós vagy ingázó jelleggel, illetve családtaggokkal vagy anélkül kerül-e sor, emellett hatással van arra, hogy milyen gyakorisággal történnek ezek az elmozdulások

és mennyi ideig áll fenn ez az állapot. Míg a célországokhoz közel élők számára adott a napi ingázás lehetősége is, addig a határtól távol eső területek lakosai a távolsági ingázás különféle formái és az átmeneti vagy tartós külföldre költözés között választhatnak, ami egyben az érintett családok hosszabb-rövidebb idejű, vagy akár végleges „szétszakadását” eredményez(het)ji. Ebből adódóan nem meglepő, hogy a nemzetközi mobilitás és migráció fokozódásával és a különféle migrációs minták elterjedésével a nemzetközi határokon átvívelő kapcsolatokat fenntartó, transznacionális családok (transnational families) – Bell és Bivand Erdal (2015) fogalomhasználatával élve „megosztott háztartások” („split households”) vagy „szétválasztott nukleáris családok” („separated nuclear families”) – száma jelentősen megemelkedett.

A transznacionális családok – hátrahagyott gyerekek (left behind children), illetve hátrahagyott partnerek (left behind wives / left behind women) – problémája elsőként Dél-Amerikában és Ázsiában, majd Európán belül is (főként az idősgondozói feladatokat ellátó női munkaerő vándorlása végett) került a figyelem középpontjába (Blaskó, 2016). Az ázsiai országokban az elmúlt bő egy évtizedben sorra jelentek meg olyan tanulmányok, amelyek a szülők külföldi munkavállalásának az otthon maradókra gyakorolt hatásait elemzik. Európában ugyanakkor a transznacionális családokkal és hátrahagyott gyerekekkel/partnerekkel kapcsolatos kutatások még nagyon kezdetleges szinten állnak. Sem az érintettek számáról, sem a migráció hátrahagyottakra gyakorolt hatásairól nincsenek pontos adatok,² amit egyrészt az adatgyűjtések esetlegessége³ és módszertani heterogenitása magyaráz, de az ok-okozati összefüggések feltárását a témában végzett reprezentatív, illetve longitudinális vizsgálatok hiánya is behatárolja (Antia, 2020; Blaskó, 2016; Sănduleasa and Matei, 2015; Toth, Munteanu and Bleahu, 2008; Wickramage et al., 2015). „*A vonatkozó irodalom (...) az egyszerű együttjárást sok esetben oksági kapcsolatként értelmezi*” – fogalmaz Blaskó (2016, p. 75.), aki arra is felhívja a figyelmet, hogy a vándorlási folyamatok és a transznacionális családok kialakulása közötti kapcsolatok elemzését a flow típusú adatok hiánya egyaránt nehezíti.

² A UNICEF (2019) becslései azt mutatják, hogy az egész világon gyermekek millióit hagyja hátra az egyik vagy mindkét szülő a jobb élet reményében, külföldi munkavállalás vagy tanulás miatt. A Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM) adatai (lásd: <https://www.iom.int/health-families-left-behind>, letöltés dátuma: 2023.03.02.) szerint a migráns munkavállalók és az általuk hátrahagyott családtagok száma mintegy 193 millió főre tehető. A Children Left Behind (CLB) elnevezésű szervezet becslése szerint 2012-ben körülbelül félmillió hátrahagyott gyermek élt az Európai Unióban. A leginkább érintett országok közé Románia, Lengyelország, Lettország, Litvánia és Bulgária tartozik, illetve a kontinens országai közül még Albánia, Moldova és Ukrajna a leginkább érintett.

³ Antia (2020) például rámutatott arra – szisztematikus szakirodalmi áttekintése eredményei alapján –, hogy a kelet-európai országokban végzett vizsgálatok többsége ugyanazon projekt adataira épül.

Magyarországon Blaskó és Szabó (2016) becslései szerint a 2011. évi népszámlálás idején 14 ezer kiskorú gyermeket nevelő családból ideiglenes vagy tartós külföldi tartózkodás miatt egyik vagy mindkét szülő hiányzott, összességében ebben az évben a hátrahagyott 18 év alatti gyerekek száma meghaladta a 22 ezer főt.⁴ Arról viszont nincsenek információink, hogy az elmúlt évtizedben az érintettek száma miként változott, illetve a szülők külföldre történő távolsági ingázása – amely szintén a családok szétszakadását eredményezi – hány családot érint.

Jelen tanulmány célja kettős: egyrészt feltárni, hogy a családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás milyen mértékben érinti hazánkat, melyek a transznacionális családok fő típusai és területi jellemzői, másrészt bemutatni az e családokhoz tartozó, külföldön dolgozó szülők szociodemográfiai profilját és transznacionális gyakorlatait.

A következőkben a transznacionalizmus jelenségét és a transznacionális család fogalmát definiálom, valamint a kutatáshoz felhasznált adatállományokat, azok korlátait, és az alkalmazott kutatási módszereket mutatom be, végül a kutatási eredményeket ismertetem.

A TRANZNACIONALIZMUS JELENSÉGE ÉS A TRANZNACIONÁLIS CSALÁDOK

A transznacionalizmus koncepciója az 1990-es évek elején, Glick Schiller, Basch és Blanc-Szanton (1992a; 1992b) munkái nyomán került a tudományos érdeklődés középpontjába. A szerzők a transznacionalizmust olyan folyamatként értelmezik, amely során a vándorló személyek nemzetállami határokon átívelő társadalmi, gazdasági és politikai kapcsolatokat alakítanak ki és tartanak fenn a származási országgal, és ezen összeköttetések hatására nemzeti határokat átlépő transznacionális társadalmi tereket hoznak létre.

Míg a klasszikus migrációs elméletek úgy tekintettek a migránsokra, hogy „ide” vagy „oda” tartoznak, és integrációjuk *„együtt jár a kiinduló társadalomhoz fűződő kötelek fokozatos lazulásával”*, ami elkerülhetetlenül valamilyen „elszívást” jelent (de Haas, 2010, p. 247), addig a *transznacionalizmus elmélete* (transnationalism theory – TT) megváltoztatta ezt a nézetet és kiemelte

⁴ Jelen vizsgálat ettől eltérő eredményre vezetett, ami abból fakad, hogy míg Blaskó és Szabó (2016) a szülők átmeneti vagy tartós migrációjában érintett családokat tekintette transznacionális családoknak, addig jelen kutatásban azokat a családokat is a transznacionális családok közé soroltam, ahonnan egyik vagy mindkét szülő távolsági ingázás miatt hiányzott.

az egyidejűleg több helyhez való tartozás lehetőségét, azokat az összetett (triadikus)⁵ kapcsolatokat és interakciókat, amelyek a nagy földrajzi távolságok ellenére is összekötik a migráció érintettjeit (Alaazi et al., 2018; Niedermüller, 2005; Vertovec, 1999). A transznacionális közösségek tagjai egyszerre több országot tekintenek otthonuknak, jellemzően több nyelven beszélnek és olyan gazdasági, politikai vagy kulturális tevékenységet folytatnak, amely megköveteli a két országban („here” and „there” – „itt” és „ott”) való egyidejű jelenlétüket (Portes, 1997; Waldinger, 2008). Ez az új életforma a külföldön élő és az otthon maradt családtagok közötti erős társas és gazdasági kapcsolatokon alapul, noha a családtagok migráció miatti szétválásának következményeként értelmezhető. A modern kornak egy olyan jelensége ez, amely nemcsak a vándorlók életét változtatja meg, hanem a hátrahagyott családtagokét is: a migráció minden érintettje számára – a nyereségek mellett – valamiféle veszteséget is jelent. Basch, Glick Schiller és Blanc-Szanton (1994, p. 170.) a transznacionális családi hálózatokra „*a kapitalizmus globális behatolásának sebezhető pontjaiként*” tekint.

A transznacionális család fogalma a gazdasági, technológiai és társadalmi változások hatására kialakuló globális migrációs folyamatok miatt, a nők külföldi munkavállalásának, hagyományos családi szerepekből való kilépésének következményeként került a figyelem középpontjába (Blaskó, 2016; Broka, 2009; Lutz and Palenga-Möllenbeck, 2012).⁶ Létrejött a bevételek maximalizálásához, a megtakarítások és vagyon felhalmozásához, a család anyagi helyzetének javításához köthető, és egy olyan „eszköznek” tekinthető, amely a pénzkeresés mellett a gyerekekről való kiterjesztett gondoskodáson keresztül támogatja és fenntartja a rokonsági kötelekeket is (Parreñas, 2001; idézi Broka, 2009).

A transznacionális családok olyan családok, amelyek tagjai hosszabb vagy rövidebb ideig egymástól elválasztva, különböző országokban élnek és országhatárokon átívelő kapcsolatokat tartanak fenn egymással (COFACE, 2012). A családtagoknak közös céljaik és hosszú távú kötelezettségeik vannak egymással szemben, így a térbeli elkülönülés ellenére is dinamikus rendszerként működnek, „(...) összefognak, és olyan dolgokat hoznak létre, amelyek a kollektív jóllét és az egység érzését, azaz a 'családi életet' jelenti” (Bryceson and Vuorela, 2002, p. 18.). Cho és Allen (2019) a transznacionális családot olyan „nem hagyományos” családi formának tekintik, amelynek tagjai az or-

⁵ Olyan kötődések, amelyek napjaink migránsait egyidejűleg a származási kultúrához, a befogadó társadalomhoz, valamint a diaszpóra közösséghez kötik (Várhalmi, 2013).

⁶ Noha Wimmer és Glick Schiller (2002, p. 302.) meglátása szerint a transznacionalizmus „nem a globalizáció új keletű jelensége, hanem a modern élet állandója, amely elrejtőzött a módszertani nacionalizmus által fogva tartott nézet elől”.

szághatárokon átnyúló térbeli szétválásból adódóan a munka és családi élet összeegyeztetése terén egyedülálló kihívásokkal néznek szembe. Chiu et al. (2019) ezeket a családokat a „túlstresszelt családok” (multistressed families – MF) közé sorolja, amelyek a megnövekedett terhek hatására olyan problémákat tapasztalnak, amelyek hátrányosan befolyásolják a család jóllétét, a gyermekek gondozását és nevelését, és végső soron a család diszfunkcionális működését eredményezik. Németh (2018, p. 170.) viszont úgy látja, hogy a kihívásokra adott reakciók szerint a transznacionális család formái különbözhetnek, továbbá a transznacionális család „(...) akkor is a társas, érzelmi támogatás (...) színtere lehet, ha tagjai nem egy adott földrajzi helyen, lokalitásban élnek”.

A transznacionalitás létrejöhet a kiterjedt család (felnőtt testvérek, szülők és felnőtt gyerekek) megbomlásából, vagy nukleáris családok tagjainak (szülők és gyerekek) különválásából is (Blaskó, 2016; Broka, 2009; Sănduleasa and Matei, 2015). Az utóbbi esetben az egyik vagy mindkét szülő hosszabb vagy rövidebb ideig külföldön tartózkodik, amíg a gyerekeket családtagok, rokonok vagy egyéb személyek (például szomszédok, barátok) gondozzák a származási országban, de az is előfordul, hogy a nagyobb testvérek vigyáznak az ottmaradó kiskorúakra (Bélorgey et al., 2012). A szakirodalomban jellemzően a nukleáris család megbomlásából létrejött transznacionális családforma jelenik meg: Mazzucato (2015) az egyik vagy mindkét szülő migrációja miatt szétszakadt családokat a transznacionális család általános formájának tekinti. Sănduleasa és Matei (2015) a transznacionális szülői nevelés (transnational parenting) fogalmát említi, amely szintén a szülő(k) és gyerek(ek) különválásán alapul. Bryceson és Vuorela (2002) definíciója szerint pedig azok a családok tekinthetők transznacionális családnak, ahol a háztartás központi tagja (családfő/ jövedelemtermelő) külföldön van, míg a család többi tagja a származási országban marad.

Jelen tanulmányban azokat a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyereke(ke)t nevelő, a nukleáris család tagjainak (szülők és gyerekek) különválásából létrejött családokat tekintem transznacionális családnak, ahol legalább az egyik szülő átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodik, illetve nem napi szinten ingázik külföldre, tehát távolsági ingázó.

FELHASZNÁLT ADATOK ÉS ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK

A TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOKRA VONATKOZÓ ADATOK ELEMZÉSE

A transznacionális családok számát és területi megoszlását a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus személyi, család és lakás adatai alapján, a leíró statisztika eszközeivel vizsgáltam. Az adatok elemzését az SPSS Statistics 22.0 programban, a KSH budapesti kutatószobájában végeztem.⁷

A transznacionális családok tagjainak beazonosításához a 2011-es népszámlálás és a 2016-os mikrocenzus

- személyi kérdőívének életkorra, családi állapotra, családi állásra (tehát arra, hogy adott személy milyen szerepet tölt be a családban/háztartásban), munkavállalás helyére és az életvitelszerű lakóhelyre vonatkozó kérdéseit;
- lakáskérdőívének átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodó, de a lakáshoz tartozó személyek számára vonatkozó kérdéseit; valamint
- adatbázisában szereplő, KSH által (a család sorszáma és a családi állás változók alapján) létrehozott családtípusokat jelölő (LCSTIP) változót használtam.

(A kutatószobai munka folyamatát, fontosabb lépéseit, valamint az adatok előállításával kapcsolatos módszertani megjegyzéseket lásd: *1. melléklet.*)

Gyermeknek egyrészt (GYERMEK_1) azokat a 18 év alatti, nőtlen/hajadon, Magyarországon élő személyeket tekintettem, akik családi állása gyermek, másrészt (GYERMEK_2) azokat a 18 év alatti, nőtlen/hajadon, Magyarországon élő személyeket, akik családi állása nem férj/feleség, élettárs, gyermekével egyedül élő szülő, felmenő rokon (a családdal élő szülő, nagyszülő) vagy gyermek, hanem más rokon személy vagy nem rokon személy. Ez utóbbi kitételre azért volt szükség, mert abban az esetben, ha mindkét szülő külföldön tartózkodik, és például nagyszülők vagy egyéb rokonok vigyáznak unokáikra/külföldön lévő szülők gyermekeire, akkor a 18 év alatti nőtlen/hajadon személy ezekben a családokban/háztartásokban már nem gyermek, hanem más rokon személy családi állású.⁸

⁷ A transznacionális családokra vonatkozó adatok elemzése nagyrészt Blaskó és Szabó (2016) módszertanához illeszkedik. Ezúton is köszönöm a szerzők adatelemzésben nyújtott módszertani segítségét!

⁸ A KSH (2011; 2016a) 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus során alkalmazott definíciója szerint ugyanis családról akkor beszélhetünk, ha tartozik hozzá szülő és gyermek is.

Házaspár és *anyák* közé azokat a férfi/női nemű személyeket soroltam, akik családi állása férj/feleség, és házaspár csak nőtlen/hajadon gyermekkel vagy házaspár nőtlen/hajadon és nem nőtlen/hajadon gyermekkel típusú családban élnek.

Élettársi kapcsolatban élő apák és *anyák* közé azokat a férfi/női nemű személyeket soroltam, akik családi állása élettárs, és élettársi kapcsolat csak nőtlen/hajadon gyermekkel vagy élettársi kapcsolat nőtlen/hajadon és nem nőtlen/hajadon gyermekkel típusú családban élnek.

Egyedülálló apák és *anyák* közé azokat a férfi/női nemű személyeket soroltam, akik családi állása gyermekével egyedül élő szülő, és egy szülő csak nőtlen/hajadon gyermekkel vagy egy szülő nőtlen/hajadon és nem nőtlen/hajadon gyermekkel típusú családban élnek.

Az átmenetileg külföldön tartózkodó és oda ingázó apa/anya változókat az előzőekben bemutatott házaspár, élettársi kapcsolatban élő vagy egyedülálló apa/anya változókat és a célországokat tartalmazó (ingázók esetében a munkavállalás helyét, átmenetileg külföldön tartózkodók esetében az életvitelszerű lakóhelyet jelölő) változókat felhasználásával képeztem. Külföldön dolgozó szülők közé azokat az egyedülálló, házaspár vagy élettársi kapcsolatban élő személyeket soroltam, akik 1) átmenetileg külföldön tartózkodnak, illetve 2) külföldre ingáznak, de nem a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba járnak el dolgozni, tehát távolsági ingázók.⁹

Végül e változókat felhasználásával alakítottam ki a különféle családtípusokat.

- 1) *Egyik vagy mindkét szülő külföldre ingázik* típusú családoknak azokat a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő egy- vagy kétszülős családokat tekintetem, ahol a házaspár/élettársi kapcsolatban élő apa/anya vagy mindkét szülő (kétszülős család), illetve az egyedülálló apa/anya (egyszülős család) távolsági ingázó.
- 2) *Egyik vagy mindkét szülő átmenetileg külföldön* típusú családoknak azokat a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő egy- vagy kétszülős családokat tekintetem, ahonnan a házaspár/élettársi kapcsolatban élő apa/anya vagy mindkét szülő (kétszülős család), illetve az egyedülálló apa/anya (egyszülős család) átmenetileg külföldön tartózkodik.
- 3) Mivel a 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus során a tartósnak külföldön tartózkodó szülőkről személyi kérdőívet nem töltöttek ki, ezért szülő(k) „hiányában”

⁹ Ebből adódóan azoknak a transznacionális családoknak, illetve a bennük élő személyeknek a száma, ahonnan egyik vagy mindkét szülő külföldre ingázik, alsó becslésnek tekinthető, hiszen azok az ingázók kimaradnak az elemzésből, akik a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba ingáznak, de nem napi szinten járnak haza, hanem annál ritkábban. Például Vas megyében élnek, de Ausztria egy távolabbi tartományába (pl. Tirolba) járnak dolgozni.

- azokat a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket (GYERMEK_1) nevelő családokat tekintettem *apa/anya tartósan külföldön* típusú családoknak, amelyekből az egyik párban élő (házas vagy élettársi kapcsolatban élő) szülő hiányzik, illetve a lakásból legalább egy személy tartósan külföldön tartózkodik.
- azokat a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket (GYERMEK_2) nevelő családokat tekintettem *mindkét szülő tartósan külföldön* típusú¹⁰ családoknak, amelyekből a szülő státuszú személy hiányzik, illetve a lakásból legalább két személy tartósan külföldön tartózkodik.¹¹

Természetesen a magyarországi transznacionális családok között lehetnek olyan családok is, ahol a tagok nem magyar állampolgárságúak, vagy magyar állampolgárságúak ugyan, de határon túli (külhoni) magyar közösségekből áttelepült személyek, ezért fontosnak tartottam az e családokhoz tartozó szülők és gyerekek¹² állampolgárság és születési hely szerinti összetételét is feltárni. A következő családokat tekintetem a szülők/gyerekek első állampolgársága¹³ alapján „külföldi kötődésű” családoknak:

- azokat a „kétszülős, egyik szülő átmenetileg külföldön vagy távolsági ingázó” típusú családokat, ahol a külföldön dolgozó szülő külföldi állampolgár;
- azokat a „mindkét szülő átmenetileg külföldön/mindkét szülő távolsági ingázó” típusú családokat, ahol legalább az egyik szülő külföldi állampolgár;
- azokat a „kétszülős, apa vagy anya tartósan külföldön” típusú családokat, ahol az itthon maradó partner külföldi állampolgár; illetve
- azokat „kétszülős, mindkét szülő tartósan külföldön” típusú családokat, ahol az itthon maradó „gyerek(ek)” (vagy közülük legalább egy) külföldi állampolgár.

Továbbá a következő, magyar állampolgárságú személyek alkotta családokat tekintetem határon túli (külhoni) magyar közösségekből áttelepült családoknak:

¹⁰ A gyermeküket egyedül nevelő, tartósan külföldön tartózkodó szülők számának becslésétől az alacsony elemszámok miatt eltekinttem.

¹¹ Mint ahogy Blaskó és Szabó (2016) is felhívja a figyelmet erre, elképzelhető, hogy a lakáshoz tartozó tartósan külföldön lévő személyek nem a szülők, ezért a mindkét szülő tartósan külföldön típusú családok száma felső becslésnek tekinthető.

¹² Mivel – mint arról az előző bekezdésben már volt szó – a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus során a tartósan külföldön tartózkodó szülőkről személyi kérdőívet nem töltöttek ki, illetve a mikrocenzus Nemzetközi vándorlás c. kiegészítő felvételének mintájába egyetlen transznacionális családhoz tartozó, tartósan külföldön tartózkodó szülő sem került be, így a „kétszülős, anya/apa tartósan külföldön” típusú családok esetében az itthon maradó partnerek, a „kétszülős, mindkét szülő tartósan külföldön” típusú családok esetében pedig az itthon maradó gyerekek jellemzőit vettem figyelembe a transznacionális családok állampolgárság és születési hely szerinti kategorizálása során.

¹³ Kettős, magyar és külföldi állampolgárságú személyek esetén a második állampolgárságot külön jelöltem.

- azokat a „kétszülős, egyik szülő átmenetileg külföldön vagy távolsági ingázó” típusú családokat, ahol a külföldön dolgozó, magyar állampolgárságú szülő hazánkkal szomszédos országban született;
- azokat a „mindkét szülő átmenetileg külföldön/mindkét szülő távolsági ingázó” típusú családokat, ahol legalább az egyik magyar állampolgárságú szülő hazánkkal szomszédos országban született;
- azokat a „kétszülős, apa vagy anya tartósan külföldön” típusú családokat, ahol az itthon maradó magyar állampolgárságú partner hazánkkal szomszédos országban született; illetve
- azokat a „kétszülős, mindkét szülő tartósan külföldön” típusú családokat, ahol az itthon maradó magyar állampolgárságú „gyerek(ek)” (vagy közülük legalább egy) hazánkkal szomszédos országban született.

A KÜLFÖLDÖN DOLGOZÓ SZÜLŐKRE VONATKOZÓ ADATOK ELEMZÉSE

A külföldön dolgozó kiskorú, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők szociodemográfiai és egyéb jellemzőinek feltárása céljából a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus családtipológiákat és a transznacionális családok tagjait jelölő változókat tartalmazó személyi adatbázisában, valamint a mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő kérdőívmoduljának átmenetileg külföldön tartózkodókra vonatkozó adatai (D blokk) alapján végeztem egyváltozós elemzést.

Az átmenetileg külföldön lévő, kiskorú gyermeket nevelő szülők transznacionális gyakorlatainak feltárásához – a leíró statisztikai adatok mellett – logisztikus regressziós modelleket alkalmaztam. A 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvételének átmenetileg külföldön tartózkodókra vonatkozó adatai (D blokk) alapján azt vizsgáltam, hogy van-e kapcsolat a gyermeket¹⁴ nevelő szülői státusz és a transznacionális gyakorlatok két eleme, a hazalátogatások és a hazautalások között. Tehát a különféle családtípusokhoz tartozás befolyásolja-e a hazautalást és a hazalátogatást

¹⁴ Noha jelen tanulmányban a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő, gyermeküktől hosszabb-rövidebb időre távollévő szülők jellemzőit vizsgálom, a transznacionális gyakorlatok szempontjából fontosnak tartom a gyermektelen személyektől elkülöníteni, külön kategorizálni azokat a szülőket is, akiknek gyermekei már nagykorúak, de akiket még szüleik tartanak el. Tehát a „van 18–25 éves gyermek” kategóriába azokat az átmenetileg külföldön lévő szülőket soroltam, akiknek van nőtlen/hajadon családi állapotú, 18–25 éves, eltartott, munkanélküli vagy egyéb inaktív (nem foglalkoztatott) gyermekük.

(I. Modell), illetve a transznacionális gyakorlatokra milyen egyéb tényezők (például célország, külföldön tartózkodás hossza¹⁵, foglalkoztatási forma stb.) (II. Modell) hatnak.

A transznacionális kapcsolatok elemzéséhez kialakított családtípusok a következők:

1. van 18 éven aluli és 18–25 éves gyermek is, aki Magyarországon él¹⁶;
2. csak 18–25 éves, Magyarországon élő gyermek van;
3. van 18 éven aluli vagy 18–25 éves gyermek, aki külföldön él¹⁷;
4. nincs 25 éves vagy fiatalabb gyermek, de a külföldön tartózkodó személy családtaggal¹⁸ él külföldön;
5. nincs 25 éves vagy fiatalabb gyermek, és a külföldön tartózkodó személy nem családtaggal él külföldön.

A hazalátogatásokat befolyásoló tényezőket vizsgáló modell függő változója azt mutatja, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó személy a kiutazása óta legalább egyszer hazalátogatott-e, szemben azokkal, akik ugyanezen időszak alatt nem látogattak haza.¹⁹ A hazautalásokat befolyásoló tényezőket vizsgáló modell függő változójának értékei pedig a következők: 1) Magyarországon élő

¹⁵ A kiegészítő felvétel során arra is rákérdeztek, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó személy mióta él külföldön. Értelemszerűen ez a kérdés nem az összefüggően külföldön eltöltött időre (ami az átmenetileg külföldön tartózkodók esetében legfeljebb egy év) vonatkozik, hanem arra, hogy adott személy esetében mióta áll fenn a cirkuláris jellegű ideiglenes (egy-egy alkalommal 3 hónapnál tovább, de egy évnél kevesebb ideig tartó) migráció.

¹⁶ A kiegészítő felvétel mintájában nagyon alacsony volt azon átmenetileg külföldön tartózkodó szülők száma, akiknek csak 18 év alatti, Magyarországon élő gyermeke(i) volt(ak), ezért a „csak 18 éven aluli gyermek van, aki Magyarországon él” kategóriát nem tudtam kialakítani. Továbbá az alacsony elemszám miatt a „Magyarországon és külföldön élő gyermek is van” kategória nem szerepel a modellben.

¹⁷ Az alacsony elemszám miatt a „szülővel él külföldön”, illetve „egyedül/egyéb személlyel él külföldön” kategóriák elkülönítésére nem volt lehetőség. A „van 18 éven aluli vagy ennél idősebb gyermek, aki külföldön él” kategóriába tartozó „gyermek” státuszú személyek jelentős részét (86%-át) azok a 18–25 éves (véltetően külföldön egyetemista) fiatalok alkotják, akik nem külföldön dolgozó szüleikkel laktak együtt külföldön.

¹⁸ Házastársával/élettársával/partnerével, vagy gyermekével/gyermekivel, vagy egyik/mindkét szülőjével, vagy ezek kombinációjával.

¹⁹ Arra a kérdésre, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó személy „Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra a kiutazása óta?”, öt válaszlehetőség állt rendelkezésre: 1) havonta többször, 2) havonta egyszer, 3) 2–3 havonta, 4) 1–2 alkalommal, 5) egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban. Az ebből a kérdésből kialakított kétértékű függő változó 1-es értéke az 1–4 válaszlehetőségeket foglalja magában.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a 2016. évi mikrocenzus kiegészítő felvételének hazalátogatások előfordulását és gyakoriságát feltáró kérdése nem veszi figyelembe azt a ténytet, hogy a hazalátogatások gyakorisága változhatott a kiutazás óta eltelt időszakban (átmeneti külföldi tartózkodás esetén legfeljebb egy évben) – például a kiutazást követő pár hónapban nem került sor hazautazásra, de ezt követően már rendszeresen, akár havonta több alkalommal is –, így előfordulhat, hogy a válaszadók a kérdésfeltevés pillanatában aktuális hazalátogatási gyakorlataik (vagy amennyiben egy másik családtag válaszolt az átmenetileg külföldön lévő családtagra vonatkozó kérdésre, hozzátartozóik hazalátogatási gyakorlatai) alapján adtak választ a kérdésre. Ez a módszertani probléma ugyanakkor a „Hazalátogatott-e?” kérdésre adható, az előző öt válaszlehetőségéből kialakított „Igen”/”Nem” válaszok számát nem érinti, viszont a hazalátogatások gyakoriságát befolyásoló tényezők vizsgálatát torzítaná.

családtagját támogatja anyagilag külföldről, 0) Magyarországon élő családtagját nem támogatja anyagilag külföldről.²⁰

A KUTATÁS KORLÁTAI

Az eredmények bemutatása előtt fontosnak tartom a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatfelvételének módszertani korlátaira is röviden kitérni, amelyek a következők:

- 1) Mivel a népszámlálás olyan rendszeresen, általában 10 évente ismétlődő adatfelvétel, amely egy ország teljes lakosságára kiterjed, a mikrocenzus pedig két népszámlálás közötti időszakban véletlenszerű mintavételi eljárással megvalósított lekérdezés, így utóbbi az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodók²¹ számát az adatfelvétel technikájából kifolyólag még inkább „alulmérte”, mint a teljeskörű népszámlálás.²² Ebből adódóan e két adatfelvétel az életvitelszerűen külföldön lévők számbeli változásának vizsgálatát nem teszi lehetővé.
- 2) Az ingázók²³ számát és jellemzőit viszont mindkét adatfelvétel jobban megragadja, noha a két év keresztmetszeti adatainak összehasonlítását nehezíti, hogy az ingázás fogalmát a mikrocenzus „tágabban” értelmezte,

²⁰ Mivel az átmenetileg külföldön tartózkodó, 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők közül kevesen kerültek be a kiegészítő felvétel mintájába, ezért a transznacionális kapcsolatokat befolyásoló tényezők elemzése csak a külföldön tartózkodók teljes csoportja esetében lehetséges. Ebből adódóan csak a gyermeküket hátrahagyó szülőkre fókuszáló, és a hazalátogatást és hazautalást befolyásoló tényezőket nemenkénti bontásban mutató modelleket nem tudtam kialakítani.

²¹ Tartósan külföldön tartózkodónak az a személy tekinthető, akinek az adatfelvétel pillanatában az adott lakcímen volt az állandó otthona, de egy évet meghaladóan külföldön tartózkodott vagy tervezett tartózkodni. Átmeneti külföldön tartózkodásnak pedig a 3–12 hónapos távollét tekinthető.

²² Ez a mintás adatfelvételi technikából eredő becslési hiba mellett azzal is magyarázható, hogy 1) ezek az adatfelvételek a teljes háztartásokkal külföldön tartózkodókat, illetve az egyszemélyes háztartások tagjait is külföldön tartózkodókat nem érik el – noha jelen kutatás témája szempontjából ettől kevésbé kell tartani, hiszen a transznacionális családokhoz tartozó személyek egy része itthon él –, illetve azzal, hogy 2) a „*megkérdezett hozzátartozók különféle képpen értelmezhetik a tartósan külföldre költözők kategóriáját*”. Például „*(...) egy több éve külföldön élő családtagot csak abban az esetben tekintenek a lakcímehez tartozó személynek, ha az jelenleg is szorosabb kapcsolatot tart fenn a Magyarországon élő háztartással*” (KSH, 2018a, p. 8.).

²³ Az ingázásnak több típusa létezik. Napi ingázóknak azok a személyek tekinthetők, akik nem ugyanazon a településen dolgoznak, mint ahol ténylegesen laknak, továbbá a KSH (2011) meghatározása alapján az ingázók közé számítanak a napinál ritkábban (például két-három naponta), de rendszeresen ingázók is. Emellett vannak olyan személyek, akik csak hétvégén járnak haza és a hétköznapokat a családjuktól távol töltik (heti ingázók), vagy – maximum három hónapig tartó – időnyomunkák (például bizonyos mezőgazdasági munkák) idején járnak külföldre dolgozni. Emellett ingázóknak tekinthetők azok is, akik általában több hétig vagy hónapig – de 3 hónapnál kevesebb ideig – tartó műszakban dolgoznak külföldön, amit néhány hét vagy hónap szabadság követ. Őket Baumgartner és Forster (2017) „forgóknak” („rotators”) nevezi. A hetente, kéthetente vagy annál ritkábban utazók a távolsági ingázók (Illés, 1997).

mint a népszámlálás. A két adatbázisban az ingázók közé számítanak a napinál ritkábban, de rendszeresen ingázók is (KSH, 2011), ebből adódóan az ingázók célországai között megjelenhetnek olyan távolabbi (nem szomszédos) országok, ahová a napi szintű ingázás nem lehetséges. Ennek ellenére a népszámlálás során csak a szomszédos országok szerepeltek az ingázásban érintett célországok között, melyek köre csak az utóbbi adatfelvétel idején szélesedett ki.²⁴

- 3) További módszertani korlátot jelent, hogy a napi és távolsági ingázók csoportjának elkülönítését egyik rendelkezésre álló adatbázis sem teszi lehetővé, noha az alapvető fontosságú lenne a transznacionális családok számának pontosabb feltérképezése céljából. Transznacionális családoknak ugyanis azok a családok tekinthetők, amelyek tagjai hosszabb-rövidebb ideig távol vannak egymástól, így azok a családok, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő napi szinten ingázik egy másik országba, nem sorolhatók a transznacionális családok közé. Emiatt jelen tanulmányban azokat az ingázásban érintett családokat tekintem csak transznacionális családoknak, ahonnan a külföldre ingázó személyek nem a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba járnak el dolgozni (*lásd bővebben: 52. lj.*).
- 4) Végül a külföldön tartózkodó szülők jellemzőinek feltárását az is nehezíti, hogy a tartósan külföldön tartózkodókról a 2011. évi népszámlálás során nem gyűjtöttek adatokat,²⁵ csupán arra kérdeztek rá, hogy a lakáshoz hány olyan személy tartozik, akinek adott lakcímen van az állandó otthona, de külföldön tartózkodik, és a távollét teljes időtartama már elérte vagy várhatóan eléri a 12 hónapot. 2016-ban viszont a mikrocenzus adatfelvételéhez öt kiegészítő, köztük egy *Nemzetközi vándorlás* kérdésblokk is tartozott, a külföldre költözést tervezők, valamint a rövid és hosszú távú külföldi tapasztalattal rendelkezők mellett az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodókról is gyűjtöttek olyan kiegészítő információkat, amelyek a személyi és lakáskérdőívben nem szerepelnek. A 2016. évi mikrocenzushoz tartozó kiegészítő migrációs kérdőív tehát szolgáltat adatokat a tartósan külföldön élőkéről, viszont a kiegészítő felvétel mintájába egyetlen tartósan külföldön tartózkodó szülő sem került be, így a rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé szociodemográfiai és egyéb jellemzőik feltárását.

²⁴ Vélhetően azért, mert a 2011. évi népszámlálás során csak a szomszédos országokba történő ingázásra kérdeztek rá.

²⁵ A két adatfelvétel során egyrészt a lakások és azok jellemzőinek összeírása történt, másrészt a lakásokban élő összes, életvitelszerűen ott lakó személyről, illetve azon személyekről gyűjtöttek adatokat, akik átmenetileg (12 hónapnál rövidebb ideig) külföldön tartózkodnak.

EREDMÉNYEK

TRANZNACIONÁLIS CSALÁDOK SZÁMA ÉS JELLEMZŐI

A 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai szerint, míg 2011-ben 15 904 olyan 18 éven aluli gyermeket nevelő család élt Magyarországon, ahonnan egyik vagy mindkét szülő átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodott, illetve nem a lakóhelyéhez közeli országba ingázott (tehát vélhetően nem napi szinten járt haza), addig 2016-ban az érintett családok száma 24 138 volt. A Magyarországon élő családok körében a transznacionális családok aránya 2011-ben 1,5, 2016-ban pedig 2,4%-ot tett ki. A növekedés ugyanakkor sokkal jelentősebb lehet annál, mint ami a két adatfelvétel eredményeiből látszik, hiszen a 2016-os mintás adatfelvétel „alulmérté” a külföldön lévő szülőket.²⁶ Az adatok azt mutatják, hogy 2011-ben 11 064 családból hiányzott egyik vagy mindkét szülő ideiglenes (3 hónaptól egy évig tartó) külföldi tartózkodás miatt, 2016-ban viszont lényegesen kevesebb, 7 059 családból. Igaz ugyan, hogy azon családok száma, ahonnan legalább egyik szülő tartósan (egy évet meghaladóan) távol volt, a vizsgált időszakban több mint másfélszeresére (2 948-ról 4 766-ra) nőtt, de valójában a szülők átmeneti vagy tartós migrációjában érintett családok száma ennél lényegesen több lehet.²⁷ Az ingázókat viszont mindkét adatfelvétel pontosabban méri. A két adatfelvétel közötti időszakban azon családok száma, ahonnan egyik vagy mindkét szülő távolsági ingázó volt, majdnem hétszeresére nőtt.²⁸ 2011-ben 1 892 családból ingázott egyik vagy mindkét szülő külföldre, 2016-ban pedig már 12 313 családból.²⁹ Ezt a mennyiségi növekedést ugyanak-

²⁶ Lásd erről bővebben a tanulmány *A transznacionális családokra vonatkozó adatok elemzése* című fejezetének kutatás korlátait bemutató részét.

²⁷ Blaskó és Szabó (2016, p. 87.) szerint az, hogy az átmenetileg külföldön lévő szülők száma jelentősen meghaladja a tartósan külföldön lévőkét, egyrészt azzal magyarázható, hogy gyermeke(ke)t hátrahagyva kevésbé vállalnak egy évnél hosszabb idejű távollétet a szülők. Másrészt „nem zárható ki (...) az sem, hogy a népszámlálás némileg bizonytalanul definiált ideiglenes távollévő kategóriája vonzó választás azok számára, akik családjukat egységként látják az egyik szülő távolléte ellenére is” – írják a szerzők.

²⁸ A távolsági ingázás térnyerése a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus Ausztriába ingázó foglalkoztatottak teljes csoportjára vonatkozó adatai alapján is látszik: míg a Nyugat-Dunántúlról Ausztriába ingázók száma 2011 és 2016 között 1,7-szeresére nőtt, addig a Dél-Dunántúlról ingázók esetében 3,7-szeres, az Észak-Alföldről eljárók esetében 2,7-szeres ugyanez a szorzó, de a többi megyében is (Közép-Magyarország kivételével) megduplázódott a munkavállalási céllal Ausztriába ingázók száma.

A távolabbi (nem szomszédos) országokba ingázók számában bekövetkező változás vizsgálatát a 2011-es népszámlálás és a 2016-os mikrocenzus adatai nem tették lehetővé, ugyanakkor feltételezhető, hogy ezekre a célerületekre is egyre többen ingáznak. 2016-ban a távolabbi (nem szomszédos) országokba (elsősorban Németországba és az Egyesült Királyságba) ingázók száma közel 26 ezer fő volt.

²⁹ Az összes ingázásban (távolsági és napi) érintett, 18 éven aluli gyermeket nevelő családok száma 2011-ben 9 769, míg 2016-ban 23 551 volt.

kor részben a célországok körének „kiszélesedése” (tehát az, hogy 2016-ban nemcsak a szomszédos országokba történő ingázásra kérdeztek rá)³⁰ magyarázza.

A magyarországi transznacionális családok jelentős részét magyar állampolgárságú családok alkották mindkét adatfelvétel idején, ugyanakkor 2011-ben azon családok aránya is megközelítette a 8%-ot, amelyekhez külföldi állampolgárságú személyek tartoztak. Emellett a magyarok alkotta transznacionális családok között megjelentek határon túli magyar közösségekből áttelepült családok is (634 család), amely családok harmadából egyik/mindkét szülő a születési helye szerinti szomszédos országba járt el dolgozni, többnyire ingázva. 2016-ban a „külföldi kötődésű” (azaz külföldi állampolgárok alkotta) családok már csupán a transznacionális családok 3%-át tették ki. Gondolhatnánk arra, hogy ez a csökkenés az egyszerűsített honosítás³¹ bevezetésének tulajdonítható, amely hatására 2011-et követően a szomszédos országokban élő magyarok magyar állampolgárként vándoroltak Magyarországra (lásd: Gödri és Horváth, 2021), így az életvitelszerűen az országban élő külföldiek között nem jelentek meg. Ugyanakkor az adatok azt mutatják, hogy a magyarországi transznacionális családok körében a külhoni magyar közösségekből áttelepült családok aránya is 3 százalékponttal (4%-ról 1%-ra) csökkent a két adatfelvétel között eltelt időszakban, tehát a csökkenés mögött nem a magyar állampolgárság könnyített feltételek keretében történő megszerzése, hanem vélhetően e családok Magyarországon vagy külföldön történő „újraegyesülése” áll.

Összességében elmondható, hogy a „külföldi kötődésű” vagy határon túli (külhoni) magyar közösségekből áttelepült családok száma és aránya egyaránt alacsony,³² 2011-ben a transznacionális családok csupán 6,5%-a, 2016-ban pe-

³⁰ Lásd erről bővebben a tanulmány *A transznacionális családokra vonatkozó adatok elemzése* című fejezetének kutatás korlátait bemutató részét.

³¹ Az 1993. évi LV. törvényt módosító 2010. évi XLIV. törvény rendelkezései szerint kedvezményesen honosítható az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője magyar állampolgár volt, vagy valószínűsíti magyarországi származását és igazolja magyar nyelvtudását.

³² Fontos ismételten hangsúlyozni, hogy jelen elemzésben a határon túli magyar közösségekből áttelepült családok között azok a születési országgal kapcsolatot fenntartó, esetleg kettős lakcímmel rendelkező (kétlaki) családok nem jelennek meg, akik Magyarország szülőföldjükkel szomszédos vagy ahhoz közeli területén élnek, noha a szomszédos országokban született népesség területi mintázatát vizsgáló kutatások (Kincses és Tóth, 2020; Karácsonyi és Kincses, 2020, valamint Péti, Szabó és Szabó, 2017) eredményei alapján tudható, hogy a szomszédos országokból bevándorolt népességcsoportok jellemzően e területeken, a határszakasz közelében tömörülnek. A Romániából érkezők viszont kivételt képeznek, ők jellemzően Budapestre és agglomerációjába költöznek, amely térbeli elhelyezkedés egyértelműen magyarázatot ad jelen kutatás azon eredményére, hogy a szomszédos országok állampolgárai, illetve határon túli magyar közösségekből áttelepült személyek alkotta magyarországi transznacionális családok között 2011-ben és 2016-ban is azon családok aránya volt a legmagasabb, amelyekhez román állampolgárságú (mindkét évben 45%), vagy Romániában született magyar állampolgárságú (2011-ben 69%, 2016-ban 72%) személyek tartoztak.

dig 3,9%-a volt ilyen család. Figyelemre méltó azonban, hogy az „anya tartósan külföldön” típusú transznacionális családok közel 30%-át a külföldi állampolgárok vagy szomszédos országokban született, magyar állampolgárok alkotta családok tették ki mindkét vizsgált évben. Arányuk 2011-ben a távolsági ingázásban érintett családok körében is említésre méltó (22% feletti) volt. (1. függelék)

A transznacionális családok többségét (84–85%-át) azok a kétszülős családok alkották, ahonnan az apa volt távol. 2011-ben 13 541, 2016-ban 20 219 családból átmeneti vagy tartós külföldön tartózkodás, vagy távolsági ingázás miatt nem volt jelen az apa, míg az anya 2011-ben 753, 2016-ban 886 kétszülős családból hiányzott. Azoknak a 18 éven aluli gyermeket nevelő családoknak a száma, ahol mindkét szülő külföldön tartózkodott, a népszámlálás idején meghaladta az ezret, a mikrocenzus idején pedig a kétezret. Emellett 2011-ben 593, 2016-ban 834 olyan család is volt, ahonnan a gyermeküket egyedül nevelő szülők (többségében a gyermeküket egyedül nevelő anyák) vállaltak gyermeküktől elszakadva külföldön munkát.

Össességében a szülők átmeneti vagy tartós migrációja, illetve távolsági ingázása 2011-ben 24 714, míg 2016-ban 37 310 Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket érintett. A 2016. évi mikrocenzus idején a 18 évnél fiatalabb hátrahagyott/itthon maradó gyerekek 50%-ának (18 829 fő) legalább egyik szülője távolsági ingázó volt, 31%-uknak (11 433 fő) átmenetileg, 19%-uknak (7 048 fő) pedig tartósan hiányzott a családból édesanyja, édesapja, vagy mindkét szülője. Ebben az évben édesapjától 32 250, édesanyjától 1 973 kiskorú gyermek volt távol, mindkét szülő külföldi munkavállalása pedig 3 087 kiskorú gyermeket érintett. 2011-ben a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek 32%-a, 2016-ban 28%-a (7 800 és 10 398 fő) az iskoláskort sem érte el. (1. táblázat)

1. táblázat. A kiskorú, Magyarországon élő gyermeket nevelő transznacionális családok száma és a bennük élő gyermekek száma családtípusok szerint, 2011 és 2016

	Családok száma	Gyermekek száma a családban		
		18 év alatti	14 év alatti	6 év alatti
2011				
Mindkét szülő a családban él és Magyarországon dolgozik (vagy napi szinten külföldre ingázik)	809 254	1 354 794	1 065 396	480 770
Kétszülős család, apa külföldre ingázik	1 147	1 784	1 512	773
Kétszülős család, anya külföldre ingázik	129	180	137	56
Mindkét szülő külföldre ingázik	487	713	596	247
Egyszülős család, otthon él és dolgozik a gyermeket nevelő szülő (vagy napi szinten külföldre ingázik)	231 861	336 734	232 612	76 816
Egyszülős család apával, aki külföldre ingázik	21	25	11	6
Egyszülős család anyával, aki külföldre ingázik	108	126	88	31
Kétszülős család, apa átmenetileg külföldön	10 002	16 117	12 411	5 157
Kétszülős család, anya átmenetileg külföldön	413	588	387	130
Mindkét szülő átmenetileg külföldön	185	236	133	62
Egyszülős család, apa átmenetileg külföldön	124	156	87	44
Egyszülős család, anya átmenetileg külföldön	340	433	237	65
Kétszülős család, apa tartósan külföldön	2 383	3 627	2 734	1 120
Kétszülős család, apa tartósan külföldön, anya külföldre ingázik	9	10	10	5
Kétszülős család, anya tartósan külföldön	211	295	179	61
Mindkét szülő tartósan külföldön	345	424	198	43
Összesen	1 057 019	1 716 242	1 316 728	565 386
Ebből transznacionális család:	15 904	24 714	18 720	7 800

Megjegyzés: Az ingázásban érintett családok közé csak azok a családok tartoznak, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő nem a lakóhelye megyéjével szomszédos, vagy ahhoz közeli országba ingázott, tehát feltehetően nem naponta ingázó volt.

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

1. táblázat. A kiskorú, Magyarországon élő gyermeket nevelő transznacionális családok száma és a bennük élő gyermekek száma családtípusok szerint, 2011 és 2016 (folytatás)

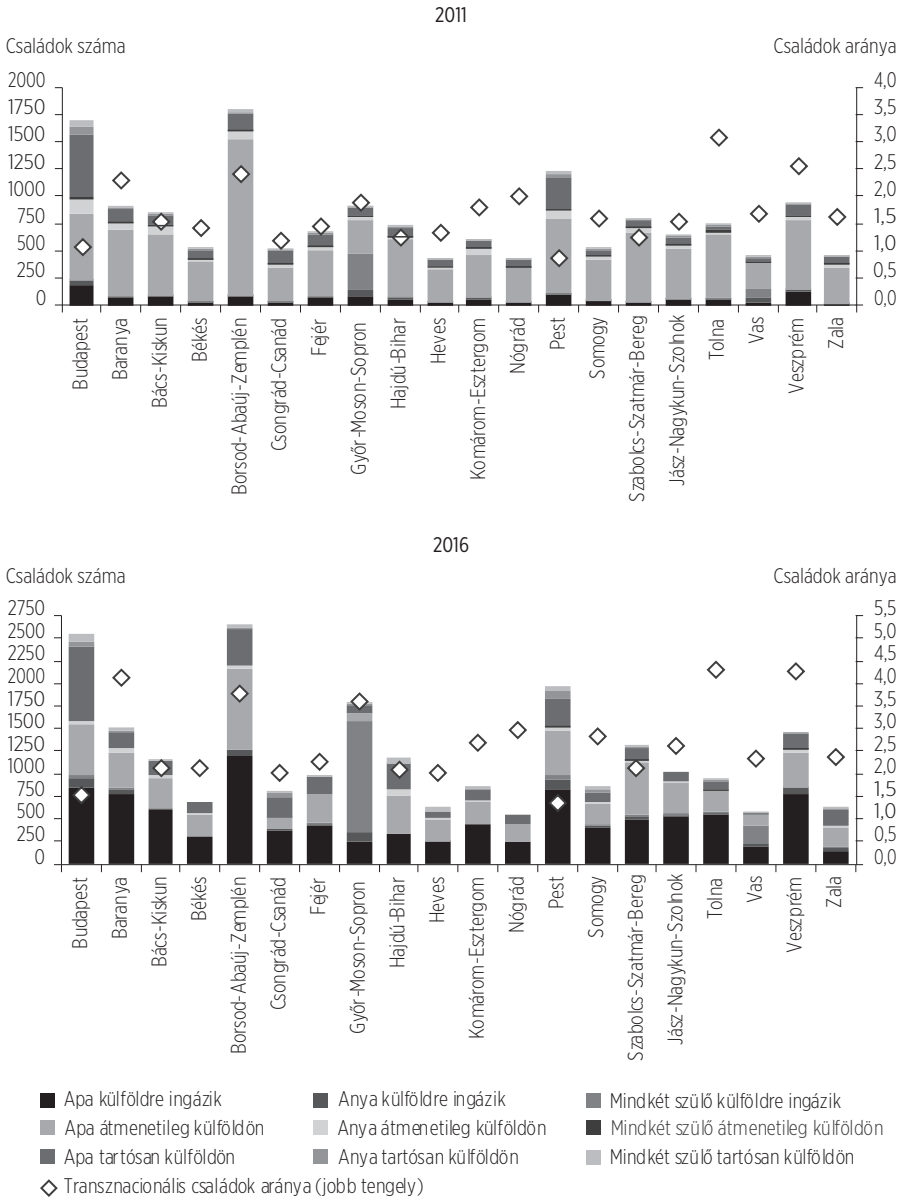
	Családok száma	Gyermekek száma a családban		
		18 év alatti	14 év alatti	6 év alatti
2016				
Mindkét szülő a családban él és Magyarországon dolgozik (vagy napi szinten külföldre ingázik)	799 797	1 346 354	1 082 836	470 971
Kétszülős család, apa külföldre ingázik	9 715	15 175	11 476	4 429
Kétszülős család, anya külföldre ingázik	340	486	351	181
Mindkét szülő külföldre ingázik	1 653	2 389	1 828	573
Egyszülős család, otthon él és dolgozik a gyermeket nevelő szülő (vagy napi szinten külföldre ingázik)	199 215	285 184	200 250	61 455
Egyszülős család apával, aki külföldre ingázik	195	204	111	22
Egyszülős család anyával, aki külföldre ingázik	410	575	333	94
Kétszülős család, apa átmenetileg külföldön	6 546	10 716	8 151	3 163
Kétszülős család, anya átmenetileg külföldön	251	375	279	135
Mindkét szülő átmenetileg külföldön	33	43	14	0
Egyszülős család, apa átmenetileg külföldön	79	92	33	0
Egyszülős család, anya átmenetileg külföldön	150	207	148	10
Kétszülős család, apa tartósan külföldön	3 941	6 063	4 291	1 595
Kétszülős család, apa tartósan külföldön, anya külföldre ingázik	17	17	17	0
Kétszülős család, anya tartósan külföldön	295	330	231	54
Mindkét szülő tartósan külföldön	513	638	368	142
Összesen	1 023 150	1 668 848	1 310 717	542 824
Ebből transznacionális család:	24 138	37 310	27 631	10 398

Megjegyzés: Az ingázásban érintett családok közé csak azok a családok tartoznak, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő nem a lakóhelye megyéjével szomszédos, vagy ahhoz közeli országba ingázott, tehát feltehetően nem naponta ingázó volt.

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

A transznacionális családok aránya 2011-ben Tolna (3,1%), Veszprém (2,6%), Borsod-Abaúj-Zemplén (2,4%) és Baranya (2,3%) vármegyében volt a legmagasabb. Ebben a négy vármegyében élő, külföldi munkavállalásban érintett családok 84–86%-ából átmenetileg volt távol egyik vagy mindkét szülő. 2016-ben szintén Tolna, Veszprém, Borsod-Abaúj-Zemplén és Baranya vármegye volt a leginkább érintett, ahol a transznacionális családok aránya 4% körüli volt, de emellett a Győr-Moson-Sopron vármegyében élő családok 3,8%-ának tagjai is elvándoroltak egymástól.

1. ábra: A transznacionális családok száma vármegyénként, és a transznacionális családok vármegyén belüli aránya, 2011 és 2016

Megjegyzés: Az apa tartósan külföldön, anya pedig külföldre ingázik típusú családok (2011-ben 9 család, 2016-ban 17 család) az alacsony elemszám miatt az apa tartósan külföldön típusú családok között szerepelnek.

Az ingázásban érintett családok közé csak azok a családok tartoznak, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő nem a lakóhelye megyéjével szomszédos, vagy ahhoz közeli országba ingázott, tehát feltehetően nem naponta ingázó volt.

Forrás: 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

2016-ban a transznacionális családok többsége olyan család volt, ahonnan egyik vagy mindkét szülő külföldre ingázott. Győr-Moson-Sopron vármegyében élő transznacionális családok 89%-ából egyik (346 család) vagy mindkét (1 241 család) szülő külföldre ingázott, főként Németországba, illetve az Egyesült Királyságba. Ugyanakkor Hajdú-Bihar és Heves vármegyei transznacionális családok közül az átmeneti migrációban érintett családok aránya volt kiemelkedő (40–41%), Budapesten pedig azoknak a családoknak az aránya (38%), ahonnan egyik vagy mindkét szülő tartósan külföldön tartózkodott. (1. ábra)

KÜLFÖLDÖN DOLGOZÓ SZÜLŐK DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI ÉS TRANSZNACIONÁLIS KAPCSOLATAI

A rendelkezésre álló adatok – a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus, valamint annak *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvétele – alapján csak az átmenetileg külföldön lévő, valamint külföldre ingázó szülők szociodemográfiai és egyéb jellemzői vizsgálhatók. A továbbiakban a Magyarországról külföldre ingázó szülők közül csak azoknak a szülőknek a jellemzőit mutatom be, akik nem lakóhelyük megyéjével szomszédos, vagy ahhoz közeli országba ingáztak, tehát az előző fejezetben azonosított transznacionális családok tagjainak tekinthetők. Mivel a 2011 és 2016 közötti időszakban a külföldön élő/dolgozó szülők jellemzőiben – két eltérést leszámítva³³ – nem történt lényegi változás, ezért a következőkben csak a 2016-os adatokat elemzem.

A 2016. évi mikrocenzus eszmei időpontjában a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők 53%-a Németországban, 22%-a Ausztriában, 7%-a az Egyesült Királyságban, 18%-a pedig egyéb országokban élt. A nem lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országokba ingázó szülők 53%-ának esetében a célország szintén Németország volt, Ausztriába 22%-uk,³⁴ az Egyesült Királyságba 4%-uk, egyéb szomszédos országokba 6%-uk, egyéb nem szomszédos országokba pedig 15%-uk ingázott. Míg az átmenetileg külföldön

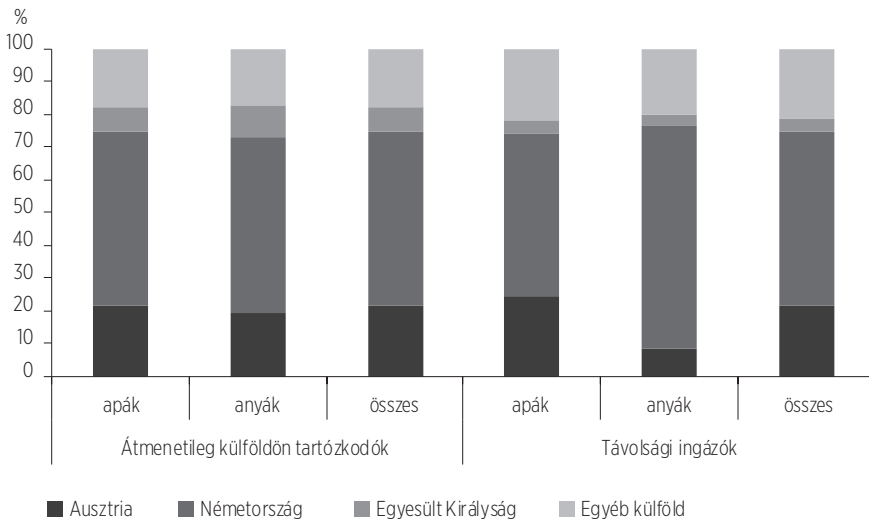
³³ Ezek az eltérések a következők: 1) 2011 és 2016 között az átmenetileg Ausztriában tartózkodó 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők körében a felsőfokú végzettségük aránya több mint duplájára (4,4%-ról 9,9%-ra) nőtt. 2) Az Ausztriába ingázó szülők régiók szerinti megoszlása a két adatfelvétel közötti időszakban átalakult: míg a Közép-Magyarországról ingázók aránya 24%-ról 13%-ra csökkent, addig a dél-dunántúli régióból ingázók aránya 19%-ról 30%-ra nőtt.

Az átmenetileg egyéb (Ausztrián kívüli) országokban tartózkodó vagy oda ingázó szülők szociodemográfiai és területi jellemzőiben 2011 és 2016 között nem történt jelentős változás.

³⁴ A 2011. évi népszámlálás eszmei időpontjában az összes ingázásban (távolsági és napi) érintett, 18 éven aluli gyermeket nevelő családokhoz tartozó szülők 85%-a, a 2016. évi mikrocenzus idején 63%-a Ausztriába ingázott, tehát e két eredmény jól mutatja, hogy Ausztria elsősorban a napi ingázók célországának tekinthető.

tartózkodó apák és anyák célországok szerinti megoszlása közel azonos, addig az ingázók adatai alapján megfigyelhető, hogy az anyák lényegesen kisebb arányban választották Ausztriát, mint a külföldre ingázó apák (8,4% vs. 24,6%). Ugyanakkor körükben majdnem 20 százalékponttal volt magasabb (67,8%) a Németországba ingázók aránya, és az Ausztrián kívüli szomszédos országokat is elsősorban a nők választották. (2. ábra)

2. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodó és külföldre ingázó 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők megoszlása nemek és célországok szerint, 2016

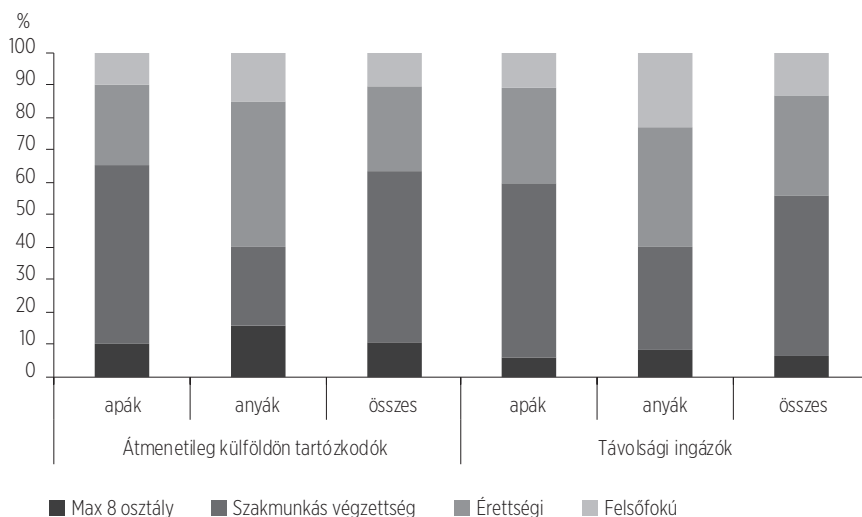

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

Ahogy azt a transznacionális családokra vonatkozó adatok is mutatták, jobbra az apák vállaltak külföldön munkát. Mind az ideiglenesen külföldön élő, mind a külföldre ingázó szülők háromnegyede a 35–49 éves korcsoportba tartozott, de az átmenetileg Ausztrián kívüli országokban élő anyák körében a 15–29 évesek aránya is magas (20%) volt.

A különféle mobilitási formákat választó szülők többsége szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkezett 2016-ban, nemek szerint ugyanakkor lényeges eltéréseket mutatnak az adatok. Megfigyelhető, hogy a külföldön lévő vagy külföldre ingázó nők (anyák) képzetesebbek a külföldön dolgozó, 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő férfiakkal, körükben mind az érettségizettek, mind a felsőfokú végzettségűek aránya 10–11 százalékponttal magasabb. (3. ábra)

3. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodó és külföldre ingázó 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők megoszlása nemek és iskolai végzettség szerint, 2016

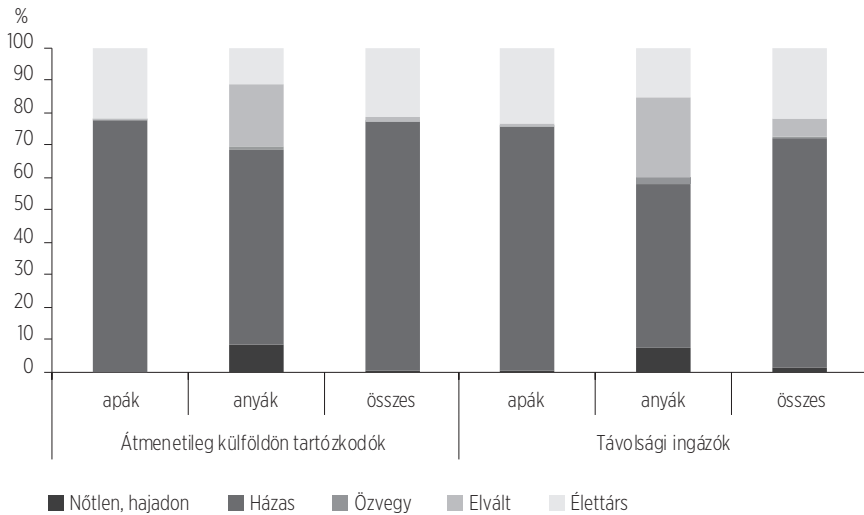
Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

A családjuktól hosszabb-rövidebb ideig távollévő szülők 73%-a házas családi állapotú volt a 2016. évi mikrocenzus idején, 21%-uk élettársi kapcsolatban élt, míg az egyedülálló (nőtlen/hajadon, özvegy vagy elvált) szülők aránya pedig 6%-ot tett ki. Az elváltak aránya a külföldön élő/dolgozó anyák körében lényegesen magasabb, mint a férfiaknál, különösen a távolsági ingázást választó nőknél, ahol 25%-ot tett ki. (4. ábra)

Ahogy az Blaskó és Szabó (2016) elemzéséből is látható, a Magyarországon élő családtagoktól hosszabb-rövidebb időre történő elszakadás szinte minden esetben munkavállalás céljából történik. 2016-ban a külföldön élő vagy oda ingázó szülők elsősorban alkalmazotti státuszban dolgoztak, az egyéni vállalkozók vagy társas vállalkozások tagjainak aránya csupán 6% volt. Az átmenetileg külföldön, Ausztrián kívüli országokban élő nők körében viszont figyelemre méltó, hogy a mikrocenzus idején 13%-uk gazdasági aktivitása eltartott, 21%-uk gazdasági aktivitása pedig inaktív³⁵ volt.

³⁵ A 2016. évi mikrocenzus fogalomhasználatában inaktívnak azok a személyek tekinthetők, akik „a felvétel eszmei időpontjában keresőtevékenységet nem folytattak, de keresettel, jövedelemmel rendelkeztek”, például saját/hozzátartozói jogon nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban, gyermekgondozási ellátásban, vagy egyéb szociális ellátásban (ápolási díjban, szociális segélyben stb.), illetve vagyonukból vagy egyéb, nem munkával kapcsolatos jövedelemből éltek (KSH, 2016a, p. 10.).

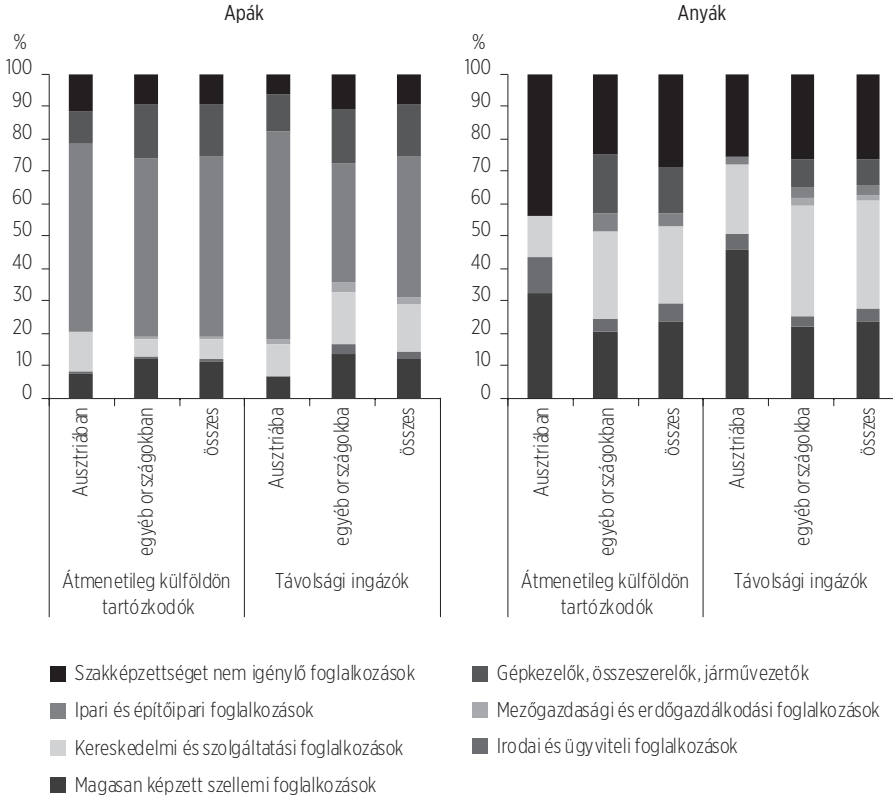
4. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodó és külföldre ingázó 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők megoszlása nemek és családi állapot szerint, 2016

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

A külföldön dolgozó szülők által betöltött munkakörökre vonatkozó adatok nemenként meglehetősen eltérő képet mutatnak. A külföldön dolgozó apák elsősorban fém- és villamosiparban, illetve építőiparban dolgoztak 2016-ban, de említésre méltók a gépkezelők (főként mobil gépek kezelői) és a járművezetők, továbbá az ingázó férfiak körében a kereskedelmi és vendéglátó-ipari, valamint szolgáltatási foglalkozásokat választók aránya is. A nőknél ezzel szemben a magasan képzett szellemi (főként egészségügyi és társadalomtudományi foglalkozások) és a képzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások (például takarító, konyhai kisegítő, egyszerű mezőgazdasági foglalkozások) domináltak, de kereskedelemben is sokan dolgoztak. Szembetűnő azonban, hogy az átmenetileg Ausztriában tartózkodó és oda ingázó anyák lényegesen magasabb arányban végeztek magasan képzett szellemi munkákat (jobbára felsőfokú vagy középfokú végzettséghez kapcsolódó egészségügyi foglalkozásokat), mint az egyéb országokban élő/dolgozó anyák. Az utóbbi csoportban viszont előfordultak gépkezelői foglalkozások is, noha míg a gépkezelőként dolgozó férfiak inkább fémfeldolgozó és fémmegmunkáló, illetve cement-, kő- és egyéb ásványi anyag feldolgozó gépekkel dolgoztak, addig a nők (gyártósoron) élelmiszer- és italgyártó, valamint textilipari gépek kezelőiként. (5. ábra)

5. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodó és külföldre ingázó 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők megoszlása nemek és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016

Megjegyzés: A magasan képzett szellemi foglalkozások közé a gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezetők és törvényhozók, a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások, valamint az egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások tartoznak.

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

Láthattuk, hogy a külföldön dolgozó anyák többsége (60%-a, az átmenetileg Ausztriában tartózkodó anyák csoportjának még figyelemre méltóbb része, 88%-a) érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezett 2016-ban. Az adatok azt mutatják, hogy bár a felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák jellemzően végzettségüknek megfelelő munkakörben dolgoztak, az érettségizettek és a szakmunkás végzettségűek között a szakképzettséget nem igénylő, egyszerű foglalkozásokat végzők aránya kifejezetten magas (30, illetve 40%). Ez alapján nem meglepő a *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvétel átmenetileg külföldön tartózkodókra vonatkozó azon eredménye, hogy a „Kép-

zettségi szintjéhez viszonyítva, milyen jellegű munkát végez külföldön?” kérdésre az ideiglenesen külföldön tartózkodó, kiskorú gyermeket nevelő anyák (vagy a róluk kérdőívet kitöltő hozzátartozók) 85%-a úgy nyilatkozott, hogy képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát végzett 2016-ban. Ezzel szemben a külföldön dolgozó apáknak csak 21%-a volt alulfoglalkoztatott.

A kiegészítő felvétel – ami csak az átmenetileg külföldön tartózkodó szülők jellemzőinek vizsgálatát teszi lehetővé – adatai alapján továbbá látszik, hogy az ideiglenesen külföldön lévő gyermekes apák 93%-a a külföldi munkavállalás előtt Magyarországon dolgozott, körükben az álláskeresők aránya csupán 6% volt. A külföldre költözés mellett döntő anyák viszont sokkal alacsonyabb arányban (53%-ban) válaszoltak úgy, hogy közvetlen a külföldre költözés előtt valamilyen munkát végeztek itthon, körükben magas (29 és 18%) volt az álláskeresők és az egyéb tevékenységet végzők (ami nem azonos a tanulással³⁶) aránya is. Ezek lényegesen magasabb arányok annál, mint ami az ideiglenesen külföldön tartózkodók teljes csoportjára, azon belül is a nőkre jellemző.

A 2016. évi mikrocenzus idején az átmenetileg külföldön lévő szülők 90%-a egyedül vagy bérlőtárrsal/munkatárrsal lakott együtt külföldön. A nők körében a bérlőtárrsal/munkatárrsal élők aránya alacsonyabb volt, mint a férfiaknál (12,4 vs. 48,0%), viszont közülük többen (14,4%-uk) éltek együtt egyéb személlyel, amely kategóriába minden olyan személy beletartozik, aki nem családtag (házastárs/élettárs/partner/gyermek/szülő) vagy bérlőtárs/munkatárs. Valószínűleg ezt a csoportot nagyrészt azok a külföldön, házi idősgondozóként dolgozó nők alkották, akik az őket alkalmazó külföldi családoknál laktak.

A külföldön élő szülők transznacionális kapcsolatait is érdemes nemenként vizsgálni, mivel – meglepő módon – az adatok azt mutatják, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó, gyermeküket hátrahagyó apákra intenzívebb transznacionális kapcsolattartás jellemző, mint a gyermeküktől távollévő nőkre. Míg az apák 95%-a nyilatkozott úgy, hogy a külföldön töltött időszakban legalább egyszer hazalátogatott, addig az anyák 78%-a nyilatkozta ugyan ezt, tehát közel negyedük egyáltalán nem volt Magyarországon a külföldre költözése óta³⁷. Továbbá elmondható, hogy a férfiak körében nem csupán a hazalátogatók aránya magasabb, hanem a hazalátogatásaik is gyakoribbak voltak. Míg a kiskorú gyermeket nevelő férfiak 30%-a havonta többször, 37%-a havonta egyszer, 24%-a pedig 2–3 havonta hazalátogatott, addig a külföldön

³⁶ Az átmenetileg külföldön tartózkodó 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők közül senki sem jelölte azt a választ, hogy közvetlenül a külföldre költözése előtt Magyarországon tanult.

³⁷ Az viszont nem zárható ki, hogy a külföldön lévő szülő és a hátrahagyott családtagok találkozásaira külföldön került sor.

lévő anyákra a havonta többszöri hazalátogatás egyáltalán nem volt jellemző, a csupán 1-2 alkalommal hazalátogatók aránya viszont ötször akkora (22%), mint a férfiaknál.

Bár az alacsony elemszám miatt a hazalátogatást befolyásoló tényezők többváltozós statisztikai módszerrel történő vizsgálatára nemek szerinti bontásban és a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő, ideiglenesen külföldön lévő szülőkre fókuszálva nem volt lehetőség, a 2. táblázat alapján látható, hogy a hátrahagyott gyermek léte/nem léte erősen befolyásolta azt. A logisztikus regresszió első, csak a különféle családtípusokat tartalmazó modelljének eredményei azt mutatják, hogy a gyermektelen, külföldön családtaggal élő személyekhez képest 4-szer, illetve 5-ször nagyobb eséllyel látogattak haza a külföldön töltött időszak alatt azok a szülők, akik (18 év alatti és 18–25 éves, vagy csak 18–25 éves) gyermekeiket hátrahagyták. Úgy tűnik, hogy az eltartott gyermek léte/nem léte még akkor is hatással van a hazalátogatásokra, ha a gyerekek külföldön élnek. Továbbá az ideiglenesen külföldön élők hazalátogatási gyakorlatait nem csupán a gyermek léte és holléte befolyásolta, hanem a hátrahagyott egyéb családtagok – mivel az átmenetileg külföldön tartózkodó személyek 48%-a a 2016. évi mikrocenzus idején házassági állapotú volt, vagy élettársi kapcsolatban élt, ezért elsősorban házastársak/élettársak/partnerek – léte/nem léte is. Ezt támasztja alá a logisztikus regressziós modell azon eredménye is, hogy a gyermektelenek körében is nagyobb a hazalátogatás valószínűsége akkor, ha adott személy nem családtaggal élt külföldön.

A modellt egyéb független változókkal bővítve a különféle családtípusokhoz tartozás hazalátogatásokra gyakorolt hatása továbbra is jelentős maradt, de a nem, életkor, iskolai végzettség, családi állapot, foglalkoztatási forma, célország és a külföldön töltött idő is szignifikáns hatást gyakorolt arra, hogy a külföldön lévő személy hazalátogatott-e a külföldön töltött időszakban. A leíró adatokhoz hasonlóan látható, hogy a nők kisebb valószínűséggel látogattak haza, mint a férfiak, illetve a referenciának tekintett 15–29 éves korcsoporthoz képest az 50 év felettiekre is kevésbé jellemző a hazalátogatás. A 40–49 évesek körében, amely korcsoportba a gyermeküket hátrahagyó szülők többsége tartozott, viszont majdnem kétszer akkora volt a hazalátogatás esélye, mint a legfiatalabbaknál. Továbbá látszik, hogy a 8 általánosnál magasabb iskolai végzettség, valamint a referenciának tekintett alkalmazotti státuszhoz képest a vállalkozóként, vagy vállalkozás tagjaként folytatott tevékenység 1,5–2-szeresére növelte a hazalátogatás valószínűségét.

A hazalátogatásokra a családi állapot is jelentős hatással volt. A nőtlen/hajadon családi állapotúakhoz képest minden más családi állapotú személy szignifikánsan nagyobb valószínűséggel látogattott Magyarországra. Kiemelésre méltó

az elvált és özvegy családi állapotúak csoportja, akik 4-szer és 7-szer nagyobb eséllyel látogattak haza, mint a nőtlenek/hajadonok.

A célország tekintetében elmondható, hogy minél távolabb költözik valaki a származási országtól, annál kevésbé látogat haza. Ausztriához képest minden más célország alacsonyabb esélyhányadossal szerepelt a modellben, a hazalátogatás valószínűsége azoknál az ideiglenesen külföldön élő személyeknél volt a legkisebb, akik a legtávolabb, az Egyesült Államokban, illetve egyéb nem EGT országokban éltek. Továbbá látszik, hogy az átmeneti külföldön tartózkodást kevesebb, mint egy éve fenntartókhöz képest az 1–2, vagy 3–4 éve ideiglenesen külföldön élők hatszoros eséllyel, a több mint négy éve külföldön élők pedig 14-szeres eséllyel látogattak haza.

A transznacionális gyakorlatok másik elemét, a hazautalásokat vizsgálva látszik, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó szülők majdnem teljes csoportja anyagilag támogatta Magyarországon élő hozzátartozóit. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az itthon élő családtagok támogatása a férfiak körében majdnem 20 százalékponttal gyakoribb volt 2016-ban, mint a nőknél (97,7 vs. 78,3%).

A hazautalásokat befolyásoló tényezők vizsgálatához kapcsolódóan is elmondható, hogy az alacsony elemszámok csak a külföldön élő szülőkre, illetve csak az apákra, vagy csak az anyákra fókuszáló modellek kialakítását nem tették lehetővé, de az egyértelműen látszik, hogy a hátrahagyott gyerekek léte nagyon erős hatást gyakorolt arra, hogy a külföldön élők hazautaltak-e. A hazautalást vizsgáló logisztikus regresszió első modellje (2. táblázat) alapján – amelyben független változóként csak a családtípusok szerepelnek –, látszik, hogy a külföldön családtaggal élő, gyermektelen személyekhez képest a 25 éves vagy fiatalabb gyermekeiket hátrahagyók 50-szer nagyobb valószínűséggel, a csak 18–25 éves gyermekeiket hátrahagyók pedig több mint 60-szor nagyobb valószínűséggel utaltak haza. Az itthon élő családtagok anyagi támogatásának valószínűsége a gyermektelen, külföldön családtaggal élőkhez képest abban az esetben is 2–3-szoros, ha volt gyermek, de külföldön élt, vagy ha a külföldön tartózkodó személynek nem volt gyermeke, és nem családtaggal élt külföldön.

A hazautalást vizsgáló modellt egyéb változókra kontrollálva a magyarázóerő 53%-ra nőtt. Az összes magyarázó változót tartalmazó modellben a különféle családtípusok hatása – bár csökkent – továbbra is a legjelentősebb maradt, ugyanakkor megfigyelhető, hogy az alapvető demográfiai változók is szignifikáns hatást gyakoroltak a hazautalásokra. A nőkre és a fiatalabbakra kevésbé volt jellemző, hogy támogatták Magyarországon élő hozzátartozóikat, családi állapot alapján pedig látszik, hogy míg a nőtlenek/hajadonok csoportjához képest a házas és elvált családi állapotúak, illetve élettársi kapcsolatban élők közé

tartozás növelte a hazautalás valószínűségét, addig az özvegy családi állapot nyolcadára csökkentette azt. Emellett érdekes az az eredmény is, hogy bár az alapfokúnál magasabb iskolai végzettség a hazalátogatások valószínűségét növelte, a hazautalásokra éppen ellentétes hatást gyakorolt.

A hazalátogatásokra vonatkozó eredményekhez hasonlóan a hazautalások tekintetében is elmondható, hogy azokra volt leginkább jellemző a Magyarországon élő családtagok anyagi támogatása, akik vállalkozóként, vagy társas vállalkozás tagjaként dolgoztak külföldön, ugyanakkor a képzettségi szint és a végzett munka jellege tekintetében csak enyhe hatás figyelhető meg.

2. táblázat. A hazalátogatás és hazautalás esélyét befolyásoló tényezők az átmenetileg külföldön tartózkodók esetében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai), 2016

Magyarázó változók	Hazalátogatott?		Hazautalt?	
	I. Modell Exp(B)	II. Modell Exp(B)	I. Modell Exp(B)	II. Modell Exp(B)
Családtípus (ref. nincs gyermek, de családtaggal él külföldön)				
van 18 éven aluli és 18–25 éves gyermek is, aki Magyarországon él	4,23***	3,24***	50,53***	24,81***
csak 18–25 éves, Magyarországon élő gyermek van	5,38***	3,49***	63,18***	31,65***
van 18 éven aluli vagy 18–25 éves gyermek, aki külföldön él	2,97***	1,33*	2,53***	7,14***
nincs gyermek, és nem családtaggal él külföldön	1,19***	2,45***	1,79***	4,26***
Nem (ref. férfi)				
nő		0,89**		0,42***
Korcsoport (ref. 15-29)				
30–39		0,98		1,33***
40–49		1,64***		3,76***
50–64		0,81**		5,68***
65+		0,18***		0,78
Iskolai végzettség (ref. max. 8 osztály)				
szakmunkás		1,56***		0,96
érettségi		1,52***		0,71***
felsőfokú		1,46***		0,21***

Szignifikanciaszintek: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

2. táblázat. A hazalátogatás és hazautalás esélyét befolyásoló tényezők az átmenetileg külföldön tartózkodók esetében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai), 2016 (folytatás)

Magyarázó változók	Hazalátogatott?		Hazautalt?	
	I. Modell Exp(B)	II. Modell Exp(B)	I. Modell Exp(B)	II. Modell Exp(B)
Családi állapot (ref. nőtlen/hajadon és nincs élettársa)				
házas		2,23***		4,14***
özvegy és nincs élettársa		6,68***		0,13***
elvált és nincs élettársa		3,88***		2,13***
élettárs		1,19**		2,62***
Foglalkoztatási forma (ref. alkalmazott)				
vállalkozó/vállalkozás tagja		1,90***		3,82***
egyéb (napszámos/közfoglalkoztatott/segitő családtag stb.)		0,31***		1,14
Képzettségi szintjéhez viszonyítva milyen munkát végzett külföldön (ref. képzettségi szintjének megfelelő)				
Képzettségi szintjénél alacsonyabb szintűt		1,03		1,08*
Célország (ref. Ausztria)				
Németország		0,62***		1,09*
Egyesült Királyság		0,26***		0,62***
Egyéb EGT ország		0,25***		0,93*
USA		0,07***		0,75***
Egyéb nem EGT ország		0,13***		0,19***
Mióta él külföldön (ref. kevesebb, mint egy éve)				
12–24 hónapja		5,98***		1,88***
25–48 hónapja		5,55***		1,15***
több, mint 4 éve		14,31***		1,69***
n	1 176	964	1 136	937
-2 Log likelihood	42786,3	24622,4	50772,4	29842,0
Cox & Snell R Square	0,027	0,178	0,184	0,391
Nagelkerke R Square	0,043	0,304	0,246	0,528

Szignifikanciaszintek: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.

A külföldön töltött idő is befolyásolta a magyarországi családtagok anyagi támogatását: az egy évnél rövidebb ideje külföldön tartózkodókhoz képest a hosszabb ideje külföldön lévők nagyobb valószínűséggel utáltak haza. Végül a célszág tekintetében látható, hogy a legnagyobb arányban a Németországban élők támogatták Magyarországon élő családtagjaikat, a hazautalás valószínűsége más országokban tartózkodók esetében alacsonyabb, főként az egyéb nem EGT országokban élők körében, amely csoport esélyhányadosa ötöde volt a referenciának tekintett Ausztriában élőkénél.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Jelen tanulmányban a családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás elterjedtségét, a magyarországi transznacionális családok típusait és területi sajátosságait, valamint a külföldi munka miatt kiskorú gyermekeiktől hosszabb-rövidebb ideig távollévő (átmenetileg/tartósan külföldön élő vagy távolsági ingázó) szülők szociodemográfiai jellemzőit és transznacionális gyakorlatait vizsgáltam a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján.

Egyrészt arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás milyen mértékben érinti hazánkat. E kérdésre válaszolva elmondható, hogy a feldolgozott adatsorok eredményei szerint 2011-ben közel 16 ezer, 2016-ban pedig kicsivel több mint 24 ezer olyan 18 éven aluli gyermeket nevelő család élt Magyarországon, ahonnan egyik vagy mindkét szülő átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodott, illetve nem a lakóhelyéhez közeli országba ingázott (tehát vélhetően nem napi szinten járt haza). A transznacionális családok aránya 2011-ben 1,5%-ot, 2016-ban 2,4%-ot tett ki a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermeket nevelő egy- vagy kétszülős családok között. Látszik tehát, hogy a transznacionális családok száma és aránya a két adatfelvétel között eltelt 5 év során másfélszeresére nőtt, ugyanakkor a módszertani korlátokat (a mintás adatfelvétel „alulmérté” az életvitelszerűen külföldön lévő szülőket) figyelembe véve feltételezhető, hogy a transznacionális élet a becslült számhoz képest több családot érintett 2016-ban.

Másrészt azt vizsgáltam, hogy melyek a transznacionális családok főbb típusai és területi jellemzői. A transznacionális családok mobilitástípus szerinti megoszlása alapján elmondható, hogy míg 2011-ben a transznacionális családok többségét olyan családok alkották, ahonnan átmenetileg volt távol az egyik vagy mindkét szülő, addig 2016-ban az ilyen családokhoz tartozó külföldön dolgozó szülőkjelentős része távolsági ingázás miatt hiányzott otthonról. A két adatfelvétel

között a szülők távolsági ingázásában érintett családok száma hétszeresére nőtt, 2016-ban 12 ezer felett volt. Ez a figyelemre méltó mennyiségi növekedés részben módszertani okokkal (a célországok körének „kiszélesedésével”) magyarázható, de sokkal inkább a távolsági ingázás térnyerését (egyre többen otthonuktól távolabbra eső célterületekre ingáznak) támasztja alá.³⁸

Az eredmények alapján látszik, hogy a Magyarországon élő transznacionális családok többségét 2016-ban olyan kétszülős családok alkották, ahonnan az apa volt távol, viszont azoknak a 18 éven aluli gyermeket nevelő családoknak a száma is megközelítette a háromezret, ahonnan mindkét szülő vagy az egyedülálló szülő hiányzott. Összességében 2011-ben 25 ezer, 2016-ban pedig 37 ezer gyermeket érintett a szülők külföldi munka miatti távolléte. Az eredmények szerint a transznacionális családok aránya Tolna, Veszprém, Borsod-Abaúj-Zemplén és Baranya vármegyében volt a legmagasabb mindkét vizsgált adatfelvétel idején.

Végül arra a kérdésre kerestem a választ, hogy melyek a transznacionális családokhoz tartozó, külföldön dolgozó szülők³⁹ jellemzői, és mennyire jellemző rájuk két transznacionális kapcsolattartási mód, a hazautalás és a hazalátogatás. E kérdéshez kapcsolódóan elmondható, hogy a külföldön dolgozó szülők háromnegyede a 35–49 éves korcsoportba tartozott 2016-ban. 2011-ben hasonló kor megoszlást mutattak az adatok, és összességében az látható, hogy a két adatfelvétel közötti időszakban csak az átmenetileg külföldön élő szülők iskolai végzettségében történt lényegi változás: a felsőfokú végzettségűek aránya több mint duplájára (4%-ról 10%-ra) nőtt. A diplomások aránya a külföldön dolgozó anyák körében volt jelentősebb, többségében azonban a szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkező szülők döntöttek a családtól való elszakadással járó külföldi munka mellett. Közel háromnegyedük házas családi állapotú, viszont a külföldön dolgozó anyák körében lényegesen magasabb volt az elváltak aránya, mint a külföldi munka mellett döntő, 18 éven aluli gyermeket nevelő férfiaknál. Ez az eredmény meglátásom szerint Turner és Niemeier (1997) háztartási felelősség hipotézisével (Household Responsibility Hypothesis – HRH) magyarázható: a kétszülős, kétkeresetes családokban a kenyérkereső szerepet inkább az apák töltik be, a nők számára a háztartási és gyermeknevelési feladatok kevésbé teszik lehetővé a külföldi munkavállalást, arra általában csak szükségyszerű helyzetekben kerül sor. A gyermeküket egyedül nevelő (például elvált vagy özvegy családi állapotú) nők viszont gyakran kénytelenek élet- és munka-

³⁸ Figyelembe véve azt, hogy a napi ingázásban érintett, 18 éven aluli gyermeke(ke)t nevelő családok számában megfigyelhető növekedés még a másfélszeres értéket sem érte el.

³⁹ A rendelkezésre álló adatok csak az átmenetileg külföldön lévő, valamint távolsági ingázást választó szülők jellemzőinek feltárását tették lehetővé.

körülményeiken változtatni, és gyermekeik jobb életkörülményének biztosítása érdekében olyan áldozatot hozni, mint a – némely esetekben költözéssel is járó – külföldi munkavégzés.

Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a gyerekek hátrahagyása szinte minden esetben munkavállalás céljából történt, és a transznacionális családokhoz tartozó szülők többsége alkalmazotti státuszban dolgozott. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az átmenetileg külföldön, Ausztrián kívüli országokban élő nők harmadának gazdasági aktivitása inaktív vagy eltartott volt a 2016-os mikrocenzus idején. Csak találgatni lehet, hogy ezek a magas arányok mivel magyarázhatók, de feltételezhető, hogy eltartott státuszban azok az anyák éltek külföldön, akik a korábban már kivándorló férjük/élettársuk után mentek szerencsét próbálni, megalapozva ezzel az egész család külföldre költözését. Tehát ebben az esetben egy átmeneti állapotról lehet szó: a házastársukat követő feleségek családjuk újraegyesítése miatt indultak útnak, megélhetésüket ideiglenesen a külföldön már stabil munkával és jövedelemmel rendelkező társukra bízva. Az inaktív keresők esetében pedig elképzelhető, hogy elsősorban illegálisan dolgozó személyekről van szó, egész pontosan arról, hogy az átmenetileg külföldön lévő, külföldön feketén dolgozó⁴⁰ személyekről kérdőívet kitöltő hozzátartozók a kérdőív kitöltése során úgy nyilatkoztak, hogy a külföldön élő hozzátartozójuk nem munkaviszonyból származó jövedelemből él, ami alapján a kérdezőbiztosok a gazdasági státuszt inaktív keresőként jelölték meg. Természetesen ez csupán kétféle lehetséges feltételezés, az inaktív anyák között a gyermekgondozási vagy egyéb szociális ellátásban részesülők is megjelenhetnek, és az előzőek mellett a mintás adatfelvétel torzító hatásai sem zárhatók ki.

Az eredmények alapján elmondható, hogy a külföldön dolgozó anyák körében kifejezetten magas (27%, az átmenetileg Ausztriában tartózkodó anyák csoportjában még figyelemre méltóbb, 44%) volt a szakképzettséget nem igénylő, egyszerű foglalkozásokat végzők aránya, főként az érettségivel és szakmunkás végzettséggel rendelkezők között. Míg a 2016. évi mikrocenzus kiegészítő felvételének alulfoglalkoztatottságot mérő kérdésére a külföldön dolgozó anyák

⁴⁰ A szakirodalomban jól ismert tény, hogy manapság Magyarországról egyre több nő vállal idősgondozói munkát külföldön. Váradi (2018b) tanulmányában arról is olvashatunk, hogy a házi gondozót kereső külföldi családok, valamint a potenciális idősgondozók között közvetítő „sofőrök” túlnyomó többsége informális hálózatokat működtet, és az ezekre a hálózatokra támaszkodó nők jellemzően feketén dolgoznak külföldön. Gábrriel (2020) eredményei alapján viszont úgy látszik, hogy Ausztriában többnyire bejelentéssel dolgoznak az idősgondozói feladatokat ellátó magyarországi nők, de illegális foglalkoztatásuk egyéb országokban jelentős, például Németországban. Talán ezek az interjúk kutatásokból származó eredmények magyarázzák a 2016. évi mikrocenzus azon adatait, amik azt mutatják, hogy az inaktív keresők aránya az Ausztriában élő anyák körében alacsony, az egyéb országokban tartózkodó anyák körében pedig kiemelkedő volt.

85%-a nyilatkozott úgy, hogy képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát végzett 2016-ban, addig a külföldön dolgozó apáknak csupán 21%-a nyilatkozta ugyanezt. Továbbá az eredmények alapján feltételezhető, hogy az itthon élő 18 éven aluli gyereket nevelő anyák közül sokan azért döntöttek a külföldi munka mellett, mert Magyarországon nem tudtak elhelyezkedni, ugyanis közel 30%-uk nyilatkozott úgy, hogy közvetlenül a külföldre költözés előtt álláskereső volt. Noha a magyar gazdaságban a munkaerőhiány egyre nagyobb problémát okoz, egy 2018–2019-es külföldön élő és dolgozó személyek ($n=1\ 387$) körében végzett reprezentatívnak tekinthető adatfelvétel eredményei alapján Hárs (2020) is arra a megállapításra jutott, hogy a magasabb jövedelem reménye mellett az elkeseredettség, az otthoni munkalehetőségek hiánya, illetve a kilátástalanság az egyik legfőbb oka a külföldi munkavállalásnak. A válaszadók 40%-a ezt az okot jelölte meg.

A külföldön dolgozó szülők transznacionális kapcsolatait vizsgáló eredmények szerint a külföldön élő szülők hazalátogatási és hazautalási gyakorlatait a hátrahagyott gyerekek léte/nem léte erősen befolyásolja. A transznacionális kapcsolatok e két elemét vizsgáló logisztikus regressziós modellek azt mutatják, hogy a gyermektelen, külföldön családtaggal élő személyekhez képest 4-szer nagyobb eséllyel látogattak haza, illetve 50-szer nagyobb valószínűséggel adtak haza pénzt a külföldön töltött időszak alatt azok a szülők, akik 18 év alatti gyermekeiket hátrahagyták. Az eltartott gyermek léte/nem léte még akkor is hatással volt a szülők hazalátogatására, ha a gyerekek külföldön éltek, ami vélhetően azzal magyarázható, hogy – mivel a külföldön élő gyerekek többsége nem szülővel élt – a szétszóródott családtagok találkozásaira elsősorban Magyarországon került sor.

A leíró eredmények szerint a gyermeküket hátrahagyó apákra intenzívebb transznacionális kapcsolattartás jellemző, mint a gyermeküktől távollévő anyákra. Ez az eredmény ellentmond annak a hipotézisnek, hogy a külföldön lévő anyák nagyobb mértékben szenvedik el a transznacionális szülőség terheit (Lockwood, Smith and Karpenko-Seccombe, 2019; Mazzucato, 2015; Vladicescu and Vremis, 2012), így gyakrabban jelentkezik náluk a büntudat és a visszatekintő önvád (Trapenciere, 2017; Váradi, 2018c), ami erősebb transznacionális aktivitást idéz elő. Feltételezhető, hogy az anyák apákhoz képest kevésbé intenzív transznacionális aktivitása mögött egyrészt a férfiak és nők fizetése közötti különbség állhat, tehát például az, hogy azt a pénzt, amit az anyák külföldön megkeresnek, nem utazásra akarják költeni. Másrészt a külföldön lévő anyák alacsonyabb hazalátogatási gyakorisága összefügghet azzal a rugalmassággal is, amit a betöltött pozíciójuk megenged. Az idősgondozásban résztvevő nők esetében például ritkábbak és rendszertelenebbek azon időszakok, amikor elég

idejük van ahhoz, hogy „megérje” hazaindulni. Fontos azonban megjegyezni, hogy a külföldön munkát vállaló anyák alacsonyabb hazalátogatási és hazautalási gyakorisága nem feltétlenül jelent egyet a transznacionális kapcsolattartás hiányával, hiszen:

- 1) a családtagok találkozásaira külföldön is sor kerülhet;
- 2) az itthon élő családtagok anyagi támogatása nemcsak közvetlenül, a külföldön megkeresett pénz hazaadása által valósulhat meg; illetve
- 3) a transznacionális kapcsolattartás legfőbb formájának nem a hazautalás vagy a hazalátogatás tekinthető, hanem sokkal inkább a külföldön lévő szülő és a hátrahagyott családtagok közötti kommunikáció milyensége, gyakorisága és módja.⁴¹

A „Van-e Magyarországon élő gyermek?” és „Kivel él külföldön?” kérdések alapján kialakított családtípusokat tartalmazó logisztikus regressziós modelleket egyéb független változókkal bővítve is jól látható a külföldön dolgozók nemének hazalátogatásokra és hazautalásokra gyakorolt hatása, továbbá egyéb demográfiai változók szerepe is. A hazalátogatás valószínűségét a 8 általánosnál magasabb iskolai végzettség, valamint a referenciának tekintett alkalmazotti státuszhoz képest a vállalkozóként, vagy vállalkozás tagjaként folytatott tevékenység egyaránt növelte, amely eredmény alátámasztja Cho és Allen (2019) azon álláspontját, hogy a transznacionális életmód családok életére gyakorolt hatásait – egyéb jellemzők mellett – a transznacionális migrációban érintett személy humán tőkéje alapján szükséges vizsgálni. A transznacionális migrációban érintett személy tudása, kompetenciái és egyéb gazdaságilag releváns tulajdonságai ugyanis olyan többlet-erőforrásokat (például pénz, rugalmasság, szakmai/üzleti kapcsolatok a származási országgal stb.) eredményeznek, amelyek a transznacionális tevékenységeket is befolyásolhatják.

A hazalátogatás valószínűségét az előzőek mellett a 40–49 éves korcsoportba tartozás, valamint az elvált vagy özvegy családi állapot is növelte. Ez utóbbi eredmény kapcsán feltételezhetnénk, hogy az egyszülős családok számának folyamatos emelkedése, a háztartások életszínvonalának romlása és a migráció feminizációja, valamint e folyamatok egymásra való hatása miatt jobbra gyermeküket egyedül nevelő nőkről van szó⁴², akiket kilátástalan helyzetük és a nyu-

⁴¹ Ezt a transznacionális családok felnőtt tagjai körében készített interjúk kutatásom eredményei is alátámasztják. Az interjúk kutatás eredményeinek publikálása folyamatban van.

⁴² A KSH (2016b) adatai szerint, míg 1980-ban 341 ezer, addig 2016-ban 503 ezer egyszülős család élt Magyarországon, és az esetek legnagyobb hányadában (85,6%-ban) az anya élt együtt gyermekeivel. A három- vagy többgyermekes háztartások mellett az egyszülős háztartások voltak a legrosszabb jövedelmi helyzetben 2016-ban, és ők voltak a legnagyobb mértékben kitéve a szegénység vagy kirekesztődés, valamint a súlyos anyagi priváció kockázatának (KSH, 2018b).

gat-európai országokban megnövekvő gondozói igény arra ösztönzött, hogy gyermekeiket hátrahagyva külföldön vállaljanak munkát. Az adatok azonban azt mutatják, hogy az elvált vagy özvegy családi állapotú átmenetileg külföldön lévő személyek körében a nemek aránya kiegyenlített, körükben csupán 6% volt a 18 éven aluli gyermeküket hátrahagyók aránya.⁴³ Ebből arra lehet következtetni, hogy az elvált és özvegy családi állapotúak intenzívebb hazalátogatási gyakorlatai elsősorban nem a hátrahagyott gyerekek létével magyarázható, hanem például azzal, hogy – feltehetően az ismerős környezet, az itthon maradó (különélő gyerekek és) egyéb családtagok, barátok miatt – jobban ragaszkodnak hazájukhoz, a nőtlen/hajadon állapotúak viszont külföldi kapcsolati háló kiépítésével, új párkapcsolat kialakításával⁴⁴, valamint a fogadó ország nyelvének és normáinak elsajátításával sikeresen integrálódnak és ezáltal kevésbé kötődnek Magyarországhoz.

Végül a célországot figyelembe véve az is látszik, hogy minél távolabb költözik valaki a származási országtól, annál kevésbé látogat haza. Ez az eredmény nem meglepő, illeszkedik korábbi kutatásunk (Gábrriel és Horváth, 2020), valamint Blaskó és Gödri (2014) megállapításaihoz, és alátámasztja Cho és Allen (2019) azon meglátását, hogy a transznacionális életmód hatásainak vizsgálata során a transznacionális migrációban érintett családtag elhelyezkedését, azaz a származási és célország közötti földrajzi távolságot is szükséges figyelembe venni, hiszen az a hazalátogatást bizonyos interperszonális és strukturális korlátok (például időhiány vagy pénzügyi korlátok) miatt gátolhatja. A szerző az elhelyezkedés (célország) kapcsán az országok közötti kulturális távolságot is nevesíti, ahol azzal érvel, hogy egy idegen országban, egy teljesen új kulturális vagy társadalmi környezetben jelentkező kulturális sokk egy bizonyos idő eltelte után egyfajta elfogadássá („életviteli megállapodássá”) alakul át, ami a származási országhoz fűződő kötelékek fokozatos lazulását eredményezi. A hazaláto-

⁴³ Fontos azonban megjegyezni, hogy a gyermeküket hátrahagyó szülők között nem jelennek meg azok az elvált szülők, akiknek ugyan van Magyarországon élő kiskorú gyermekük, de elváltak, és gyermeküket volt házastársuknál helyezték el (így nem tartoznak az előző fejezetben azonosított transznacionális családok tagjai közé), noha a hazalátogatások vélhetően körükben is gyakoribbak.

Igaz ugyan, hogy a válások egyre nagyobb hányada zajlik le úgy, hogy abban nem érintett a házasságból született kiskorú gyermek, tehát az elváltak között a gyermektelenek vagy már nagykorú gyermekeket nevelők aránya is jelentős, ugyanakkor Makay és Szabó (2018), valamint Makay és Murinkó (2021) eredményei azt mutatják, hogy a gyerekek érintettsége még mindig magas. 2016-ban a válások 55, 2019-ben pedig 52%-ánál volt érintett legalább egy kiskorú gyermek. A szüleik válását megélő gyerekek száma 2016-ban megközelítette a 17 ezer főt, 2019-ben pedig 14 ezer fő volt. Ebből adódóan feltételezhető, hogy az elvált családi állapotú átmenetileg külföldön tartózkodó személyek között is magas azon gyermekes szülők aránya, akik gyermeküktől távol élnek ugyan, de nem okvetlenül a külföldi munkavállalás miatt, hanem azért, mert gyermeküket a házassági bontóperek során a másik szülőnél helyezték el.

⁴⁴ Erről nem rendelkezünk adatokkal, mivel a 2016. évi mikrocenzus alapján a nőtlen/hajadon családi állapotúak csoportján belül a ténylegesen egyedülálló, illetve a párkapcsolatban élők elkülönítése nem lehetséges.

gatást befolyásoló tényezőket vizsgáló logisztikus regressziós modell alapján ugyanakkor éppen ennek ellenkezője látszik: az átmeneti külföldön tartózkodást kevesebb, mint egy éve fenntartókhöz képest a hosszabb ideje külföldön élők lényegesen nagyobb eséllyel látogattak haza. Ezen eredmények alapján úgy tűnik, hogy míg az „újonnan költözők” (akár a migrációval kapcsolatos kezdeti, költözéssel járó költségei, akár a közeljövőben történő hazaköltözés miatt) kevésbé „szaladgálnak” haza, addig a régebb óta külföldön élők egyfajta hazajárási rutint alakítanak ki, amit az évek során fenntartanak.⁴⁵

A hazalátogatásokra vonatkozó eredményekhez hasonlóan a hazautalások tekintetében is elmondható, hogy – értelemszerűen (hiszen a kezdeti időszakban több a migrációval kapcsolatos kiadás nincs vagy kevesebb a félértett összeg) – a hosszabb ideje külföldön lévők nagyobb valószínűséggel utaltak haza, és a Magyarországon élő családtagok anyagi támogatását – vélhetően az előnyösebb anyagi helyzetből kifolyólag – a vállalkozóként, vagy társas vállalkozás tagjaként végzett tevékenység is növelte. Ugyanakkor a hazautalás a fiatalabakra kevésbé volt jellemző, érdekes továbbá, hogy bár az alapfokúnál magasabb iskolai végzettség a hazalátogatások valószínűségét növelte, a hazautalásokra éppen ellentétes hatást gyakorolt, amely eredményt akár a szülők közösen vezetett bankszámlája is magyarázhatja. Kajdi és munkatársai (2019) hasonló eredményre jutottak, megállapították, hogy jellemzően az alacsonyabb jövedelmű háztartások fogadnak külföldről utalást, amit elsősorban a mindennapi kiadásaikhoz használnak fel.⁴⁶

Az előzőek mellett az átmenetileg külföldön tartózkodó személyek hazautalását vizsgáló logisztikus regressziós modell eredményei – korábbi, vizszoztatók transznacionális gyakorlatait elemző kutatásunk (Gábrriel és Horváth, 2020), illetve Kajdi (2018) eredményeihez illeszkedve –, azt mutatják, hogy a referenciának tekintett Ausztriában élőkhez képest legnagyobb eséllyel a

⁴⁵ A hazalátogatások motivációjáról és céljáról azonban nem rendelkezünk adatokkal, ezért ezek feltárása további vizsgálatokat igényel.

⁴⁶ Bár az érintett háztartások jövedelmi helyzetéről nem rendelkezünk adatokkal (jövedelmi helyzetre vonatkozó kérdés csak a *Szubjektív jóllét* című kiegészítő felvétel kérdőívében szerepelt), feltételezhető, hogy a külföldön dolgozó háztartásfő iskolai végzettsége és a magyarországi háztartás jövedelmi helyzete között összefüggés mutatható ki. Igaz ugyan, hogy a család (háztartás) anyagi helyzetére a külföldről kapott támogatás is hatást gyakorol, de főleg annak összege és nem az, hogy milyen rendszeresen küldik.

Továbbá a háztartás jövedelemi helyzetét a hátrahagyott családtagok iskolai végzettsége is befolyásolja. Mivel a homogámiára való hajlandóság, vagyis az azonos iskolázottságúak házasodása a legfeljebb általános iskolát végzettek között a legvalószínűbb (Bukodi, 2002), és a 2011. évi népszámlálás, illetve a 2016. évi mikrocenzus adatai azt mutatják, hogy a saját iskolai kategórián belüli házasodás az évezred eleje óta még inkább jelentős (Tóth és Szelényi, 2018), így arra következtethetünk, hogy a legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező átmenetileg külföldön tartózkodó személyek Magyarországon élő házastársai/élettársai/partnerei is hasonló iskolai végzettségűek, így munkaerőpiaci helyzetük jobbra kedvezőtlen, keresetük alacsony.

Németországban tartózkodók utáltak haza, míg más országban élés csökkentette a hazautalások valószínűségét. Végül a hazautalási gyakorlatokat a családi állapot is befolyásolta: a nőtlenek/hajadonok csoportjához képest legkisebb valószínűséggel az özvegy családi állapotúak utáltak haza. Mivel az özvegyekre volt leginkább jellemző a hazalátogatás, viszont körükben a 18 éven aluli gyermeket hátrahagyó szülők aránya – mint arról már pár bekezdéssel korábban volt szó – meglehetősen alacsony (csupán 6,5%), így feltételezhetjük, hogy többségében olyan idősebb korosztályba tartozó gyermektelen személyekről, vagy már saját ellátásukról önállóan gondoskodó nagykorú személyek szüleiről van szó, akik kevésbé integrálódtak a fogadó országba, ezért gyakrabban hazajártak, viszont nem tartozott hozzájuk olyan személy, akit anyagilag támogatniuk kellett.

Pillanatnyilag nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyek alapján becsülni tudnánk, hogy 2016 óta a transznacionális családok száma és aránya miként változott, jelenleg megközelítőleg hány család (szülő és gyermek) él külföldi munka miatt elvándorolt egymástól, és melyek a külföldön dolgozó szülők jellemzői. Ennek vizsgálatát a nemrég lezajlott 2022. évi népszámlálás adatai teszik majd lehetővé. A magyarok külföldi munkavállalásának trendjeit figyelembe véve ugyanakkor feltételezhető, hogy a magyarországi transznacionális családok száma 2016 óta tovább nőtt. Meglátásom szerint, ahogy a külföldi munkavállalási lehetőségek egyre többeket megszólítanak és a transznacionális életforma egyre inkább elfogadott és működőképes stratégiává válik, úgy egyre több család dönt a „kettészakadással” járó, de anyagi biztonságot nyújtó transznacionális családi élet kialakítása és fenntartása mellett. További vizsgálatot igényel az is, hogy milyen okok (társadalmi-gazdasági és mikroszinten zajló folyamatok) állnak a kiskorú gyermek(ek)et nevelő szülők munkavállalási célú mobilitási döntései hátterében, a transznacionális életmódnak milyen hatásai vannak a családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra, a családtagok közötti kapcsolatokra és a családtagok életére, illetve a transznacionális családok tagjainak milyen terveik vannak a jövőre nézve. Ezekre a kérdésekre a transznacionális családok felnőtt tagjai körében készült interjú kutatásom eredményei alapján a közeljövőben választ fogok adni.

IRODALOM

2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. Elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV> Letöltés dátuma: 2023.03.10.
- Alaazi, D. A. et al. (2018). Transnationalism, parenting, and child disciplinary practices of African immigrants in Alberta, Canada. *Child Abuse & Neglect*, 86, 147–157.
- Antia, K. et al. (2020). Effects of International Labour Migration on the Mental Health and Well-Being of Left-Behind Children: A Systematic Literature Review. *International Journal Environmental Research and Public Health*, 17(12), 4335–4352.
- Balaz, V. and Moravčíková, K. (2017). Geographical Patterns in the Intra-European Migration before and after Eastern Enlargement: The Connectivity Approach. *Ekonomický Časopis*, 65(1), 3–30.
- Basch L., Glick Schiller N. and Blanc-Szanton C. (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. Amsterdam: Gordon and Breach Science.
- Baumgartner, K. and Forster, J. (2017, May). *Measuring cross-border working in Austria with the EU-LFS*. Workshop on Labour Force Survey Methodology, Copenhagen.
- Bell, J. and Bivand Erdal, M. (2015). Limited but enduring transnational ties? Transnational family life among Polish migrants in Norway. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 3(157), 77–98.
- Bélorgey, N. et al. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe* (VT/2010/001). Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Blaskó Zs. (2016). Transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában. *Társadalomtudományi Szemle*, 18(1), 71–88.
- Blaskó Zs. és Gödri I. (2014). Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 57(4), 271–307.
- Blaskó Zs. és Szabó L. (2016). Gyermeket hátrahagyó migráció Magyarországon. In Blaskó Zs. és Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci tükör 2015* (86–88. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Broka, A. (2009). *Impacts of Labor Migration on Children Left-behind in Latvia: The Role of the State*. Oslo: Faculty of Social Sciences Oslo University College.
- Bryceson, D. F. and Vuorela, U. (2002). Transnational families in the twenty first century. In Bryceson, D., (ed.), *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks* (3–30. p.). Oxford: Berg Publishers.
- Bukodi E. (2002). Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. *Szociológiai Szemle*, 2, 28–58.
- Chiu, M. Y.L., Ghoh, C., Chung, G. and Choi, K. (2019). Multistressed families in Singapore: A focus on transnational families. *Children and Youth Services Review*, 101, 372–382.
- Cho, E. and Allen, T. D. (2019). The transnational family: A typology and implications for workfamily balance. *Human Resource Management Review*, 29, 76–86.
- COFACE (2012). *Transnational Families and the Impact of Economic Migration on Families*. Elérhető: https://www.srhr-ask-us.org/wp-content/uploads/2017/07/Economic-Migration_Coface.pdf Letöltés dátuma: 2023.03.10.
- de Haas, H. (2010). Migration and development: a theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227–264.

- Gábrriel D. (2020). „Elkezdted, majd nem tudod abbahagyni”. *Baranya megyéből induló idősgondozók vándorlásának és élettörténetének összefüggései* (Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Demográfia és Szociológia Doktori Iskola).
- Gábrriel D. és Horváth V. (2020). Visszatérő migránsok transznacionális gyakorlatai a hazatérést megelőzően. *Demográfia*, 63(1), 35–71.
- Glick Schiller, N., Basch, L. and Blanc-Szanton, C. (1992a). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1–24.
- Glick Schiller, N., Basch, L. and Blanc-Szanton, C. (1992b). *Towards a Definition of Transnationalism. Introductory Remarks and Research Questions*. Elérhető: https://www.researchgate.net/profile/Nina_Glick_Schiller/publication/281748933_Transnationalism_A_New_Analytic_Framework_for_Understanding_Migration/links/56e0693908aec4b3333d0b8e.pdf Letöltés dátuma: 2023.03.10.
- Gödri I. (2015). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2015* (187–212. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2018). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018* (237–270. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.
- Gödri I. és Horváth V. (2021). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2021* (227–250. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Hárs Á. (2020). Elvándorlás, visszavándorlás, bevándorlás. Jelenségek és munkaerő-piaci hatások. In Kolosi T., Szelényi I. és Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi Riport 2020* (115–145. o.). Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
- Illés S. (1997). A vándorlás (migráció). In Kollega Tarsoly I., Bekény I. és Dányi D., (szerk.), *Magyarország a XX. században II. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság* (216–225. o.). Szekszárd: Babits Kiadó.
- Kajdi L. (2018). Hazautalások Magyarországra – egy új adatfelvétel első eredményei. *Hitelintézet Szemle*, 17(3), 85–108.
- Kajdi L., Ligeti A. S., Nagy-Jamalia N. és Schwartz A. É. (2019). A külföldi hazautalásokat fogadó magyar háztartások jellemzői. *Statisztikai Szemle*, 97(8), 855–874.
- Karácsonyi D. és Kincses Á. (2020). Átrendeződés? Kárpátaljaiak Magyarországon, magyarok Kárpátalján, a 2017-ig terjedő adatok tükrében. *Területi Statisztika*, 60(3), 309–351.
- Kincses Á. és Tóth G. (2020). A szomszédos országokban született népesség területi mintázata Magyarországon, 2011, 2017. *Területi Statisztika*, 60(2), 155–178.
- King, R. (2002). Towards a new map of European migration. *International Journal of Population Geography*, 8, 89–106.
- King, R. and Okólski, M. (2019). Diverse, Fragile and Fragmented: The New Map of European Migration. *Central and Eastern European Migration Review*, 8(1), 9–32.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2011). Népszámlálás 2011. Módszertani megjegyzések, fogalmak. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2016a). *Mikrocenzus 2016. Módszertani megjegyzések, fogalmak*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2016b). *Mikrocenzus 2016. 6. A háztartások és a családok adatai*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2016c). *Mikrocenzus 2016 – 3. Demográfiai adatok [adatbázis]. Stadat*. Elérhető: https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_3_demografiai_adatok Letöltés dátuma: 2023.03.02.

- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2018a). *Mikrocenzus 2016. 10. Nemzetközi vándorlás*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2018b). *A háztartások életszínvonala, 2017*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Lockwood, K., Smith, K. and Karpenko-Secombe, T. (2019). Rethinking stories of transnational mothering in the context of international study. *Women's Studies International Forum*, 72, 17–24.
- Lutz, H. and Palenga-Möllnbeck, E. (2012). Care Workers, Care Drain, and Care Chains: Reflections on Care, Migration, and Citizenship. *Social Politics*, 19(1), 15–37.
- Makay Zs. és Murinkó L. (2021). Válás, élettársi kapcsolat felbomlása. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2021 (29–43. o.)*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Makay Zs. és Szabó L. (2018). Válás. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről (29–46. o.)*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Mazzucato, V. (2015). Transnational families and the well-being of children and caregivers who stay in origin countries. *Social Science & Medicine*, 132, 208–214.
- Melegh A. és Kovács É. (2008). Nemek szerint tagolt térben. A bevándorló nők vándorlásának típusai, okai és formái nyolc európai országban. *Demográfia*, 51(2–3), 143–180.
- Németh K. (2018). Kiköltöző és otthon maradó gyerekek. A transznacionális migráció gyerekperspektívából. In Váradí M. M., (szerk.), *Migráció alulnézetből (170–198. o.)*. Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Nieder Müller P. (2005). Transznacionalizmus: elméletek, mítoszok, valóságok. In Kovács N., Osvát A. és Szarka L., (szerk.), *Etnikai és politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötvődések (52–66. o.)*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Péti M., Szabó B. és Szabó L. (2017). A Kárpát-medence országaiból Magyarországra áttelepült népesség területi mintázata. *Területi Statisztika*, 57(3), 311–350.
- Portes, A. (1997). Immigration theory for a new century: Some problems and opportunities. *The International Migration Review*, 31(4), 799–825.
- Sănduleasa, B. and Matei, A. (2015). Effects of Parental Migration on Families and Children in Post-Communist Romania. *Revista de Științe Politice*, 46, 196–207.
- Sik E. (2012. május 23.). Csúcson a migrációt tervezők aránya. *TÁRKI*. Elérhető: https://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120523_migracio.html Letöltés dátuma: 2023.03.10.
- Sik E. (2013. február 20.). Kicsit csökkent, de továbbra is magas a migrációt tervezők aránya. *TÁRKI*. Elérhető: https://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20130220_migraciot_tervezok.html Letöltés dátuma: 2023.03.10.
- Sobotka T. (2009). Migration Continent Europe. In Sobotka, T., (Ed.) *Vienna Yearbook of Population Research 7*. Wien: Austrian Academy of Sciences Press, 217–233.
- Tóth I. Gy. és Szelényi I. (2018). Bezáródás és fluiditás a magyar társadalom szerkezetében. Adatolt esszé a felső középosztály bezáródásáról. In Kolosi T. és Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi Riport 2018 (25–46. o.)*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
- Toth, A., Munteanu, D. and Bleahu, A. (2008). *National analysis of the phenomenon of children left home by their parents who migrate abroad for employment*. București: Fondul Națiunilor Unite Pentru Copii Unicef.
- Trapenciere, I. (2017). *Effects of Parental economical migration on Children "left behind" in Latvia*. Riga: Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia.
- Turner, T. and Niemeier, D. (1997). Travel to work and household responsibility: new evidence. *Transportation*, 24(4), 397–419.

- United Nations [UN] (2020). *Trends in International Migrant Stock 2020*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations [UN] (2021). *International Migration 2020 Highlights*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- Váradi M. M. (2018a). Családtörédekek. In Váradi M. M., (szerk.), *Migráció alulnézetből* (199–214. o.). Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Váradi M. M. (2018b). Kisfalusi nők a globális gondozási piacon. In Váradi M. M., (szerk.), *Migráció alulnézetből* (122–169. o.). Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Váradi M. M. (2018c). *A migráció feminizációjáról (avagy házi idősgondozás külföldön)*. Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Várhalmi Z. (2013). Magyarországi migránsok identitása, kötődései. In Kováts A., (szerk.), *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok* (227–237. o.). Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet.
- Vertovec, S. (1999). Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 447–462.
- Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024–1054.
- Vladicescu, N. and Vremis, M. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Moldova*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Waldinger, R. (2008). Between “Here” and “There”: Immigrant Cross-Border Activities and Loyalties. *International Migration Review*, 42(1), 3–29.
- Wickramage, K. et al. (2015). Risk of mental health and nutritional problems for left-behind children of international labor migrants. *BMC Psychiatry*, 15(1), 412–423.
- Wimmer, A. and Glick Schiller, N. (2002). Methodological Nationalism and Beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks*, 2(4), 301–334.

PREVALENCE OF TRANSNATIONAL FAMILIES AND CHARACTERISTICS OF PARENTS WORKING ABROAD

ABSTRACT

The study examines the prevalence of work abroad involving separation from the family in Hungary, the types and regional characteristics of transnational families, and the demographic profile and transnational practices of parents who are away from their minor children for longer or shorter periods of time due to working abroad (temporarily/permanently living abroad or long-distance commuters) based on the data of the 2011 census and the 2016 microcensus. The examined data series show that the number of transnational families raising minor children is increasing in Hungary, primarily due to the rise of long-distance commuting for the purpose of employment abroad. In 2011, 25,000, in 2016, 37,000 minor children were affected by the absence of their parents due to work abroad. In 2016, the majority of transnational families living in Hungary were two-parent families in which the father was absent, but the number of families raising children under the age of 18 in which both parents or a single parent were absent also reached almost three thousand. In the majority of cases, parents with a vocational education or high school diploma decided to work abroad, which involves separation from the family, but at the same time, among mothers working abroad, the proportion of those with higher education was also high, 22% in 2016. In 2016, 85% of mothers who took up work abroad worked at a lower level than their qualification level, and more than a quarter of them worked in jobs that did not require professional qualifications.

Keywords: transnational families, children left behind, international mobility, employment abroad, migration, commuting

FÜGGELÉK

1. függelék: A transznacionális családokra vonatkozó adatok elemzése a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatbázisaiban:

A transznacionális családok beazonosítására és létszámuk becslésére irányuló munkám fő lépései azonosak voltak a két adatbázisban, így a továbbiakban – a könnyebb áttekinthetőség érdekében – pontokba szedve mutatom be:

1. Elsőként a Magyarországon élő családok tagjait (a gyerekeket, valamint a házas, élettársi kapcsolatban élő és egyedülálló apákat és anyákat) azonosítottam, majd az átmenetileg külföldön lévő, valamint a külföldre ingázó szülők (apák és anyák) azonosítása következett. Az életvitelszerűen külföldön lévő szülőket jelölő változók létrehozásához szükség volt a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus személyi és lakás-adatbázisának összekapcsolására, ugyanis arra vonatkozó kérdés, hogy a lakáshoz tartozik-e olyan személy, aki átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodik, csak a lakáskérdőívben szerepelt.

2. Második lépésben a tartósan külföldön lévő apák és anyák majdani azonosításához egy olyan változót hoztam létre, amely a párban élő apákat/anyákat tartalmazza. *Párban élő apák és anyák* közé azokat a férfi/női nemű személyeket soroltam, akiknek a családi állása házastárs vagy élettárs (azonos nemű szülők esetén bejegyzett élettárs)⁴⁷, és házaspár/élettárs csak nőtlen/hajadon gyermekkel vagy házaspár/élettárs nőtlen/hajadon és nem nőtlen/hajadon gyermekkel típusú családban élnek.

3. Az elemzés alapját képező változók létrehozását követően történt meg a családtipológiák felállítását a családi szinten (az egy vérségi családhoz tartozó személyeket jelölő családazonosító szerint) aggregált adatbázisban. A különféle családtípusok létrehozása több lépésben történt: elsőként azokat a családokat azonosítottam, ahonnan az egyik szülő (apa vagy anya) tartósan külföldön tartózkodik⁴⁸, majd olyan változókat képeztem, amelyek azokat a családokat tartalmazzák, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő átmenetileg külföldön él vagy külföldre ingázik. Végül ezeket a változókat összefűztem, létrehozva ezzel a végső családtipológia változót, és a családazonosító segítségével a személyi adatbázishoz kapcsoltam. Az összekapcsolás során ügyeltem arra, hogy a személyi adatbázisban legyen egy olyan családtipológia (Cs_

⁴⁷ Tehát nem elvált vagy özvegy családi állapotúak, vagy ha elváltak/özvegyek, akkor is van élettársi kapcsolatuk.

⁴⁸ Tehát a családban él 18 év alatti gyermek, a családhoz tartozik párban élő apa, de nincs párban élő anya, vagy a családhoz tartozik párban élő anya, de nincs párban élő apa (azonos nemű párok esetén egyik anya/apa jelen van, de a másik azonos nemű szülő hiányzik), illetve a lakásból legalább egy személy tartósan külföldön tartózkodik.

tipológia1) változóm, ami a különféle típusú családok számát mutatja, illetve egy olyan változóm (Cs_tipológia2), ami alapján a különféle családtípusokhoz tartozó minden egyes személy azonosíthatóvá válik. Tehát a családtipológia változókat duplán (két különböző változónévvel) csatoltam a személyi adatbázishoz.

4. Következő lépésként azoknak a családoknak a beazonosítása következett, ahonnan mindkét szülő tartósan távol van. Mivel az ilyen típusú családokban élő gyerekek családi állását nem gyermekként kódolták a népszámlálás adatbázisában,⁴⁹ ezért létrehoztam egy olyan „gyermek” változót, amely csak azokat a 18 év alatti, Magyarországon élő, nőtlen/hajadon személyeket tartalmazza, akiknek a családi állása nem férj/feleség, élettárs, gyermekével egyedül élő szülő, felmenő rokon vagy gyermek, hanem egyéb, más rokon személy vagy nem rokon személy családi állás. Ezután (a háztartás lakáshasználati jogcíme alapján szelektált, tehát az intézeti lakókat és hajléktalanokat nem tartalmazó személyi adatbázisból) a háztartás-azonosító segítségével⁵⁰ ismét létrehoztam egy háztartási szinten aggregált adatbázist, amelyben jelöltem a mindkét szülő tartósan külföldön típusú családokat⁵¹, majd csatoltam a személyi adatbázishoz és hozzáfűztem az előzőekben létrehozott családtipológia (Cs_tipológia1 és Cs_tipológia2) változókhöz.

5. Mivel transznacionális családoknak azok a családok tekinthetők, amelyek tagjai hosszabb-rövidebb ideig távol vannak egymástól, így azok a családok, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő napi szinten ingázik egy másik országba, nem sorolhatók a transznacionális családok közé. Ebből adódóan jelen tanulmányban azokat az ingázásban érintett családokat tekintem csak transznacionális családoknak, ahonnan a külföldre ingázó személyek nem a lakóhelyükhöz közeli országba járnak el dolgozni, ezért következő lépésként módosítottam a családtipológia változót úgy, hogy csak azokat soroltam a transznacionális

⁴⁹ A KSH (2011; 2016a) 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus során alkalmazott definíciója szerint ugyanis családról akkor beszélhetünk, ha tartozik hozzá szülő és gyermek is.

⁵⁰ Az aggregálás azért a háztartás-azonosító segítségével történt, mert azok a családok, amelyekből mindkét szülő hiányzik a KSH (2011; 2016a) 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus során alkalmazott definíciója szerint – mint arról már volt szó – nem tekinthetők családnak.

⁵¹ Olyan családok, ahol él 18 év alatti „gyermek”, a családból hiányzik a párban élő anya, illetve apa (tehát szülői státuszú személy), és a lakásból legalább két személy tartósan külföldön tartózkodik. Mint ahogy Blaskó és Szabó (2016) is felhívja a figyelmet erre, elképzelhető, hogy a lakáshoz tartozó tartósan külföldön lévő személyek nem a szülők, ezért a mindkét szülő tartósan külföldön típusú családok száma felső becslésnek tekinthető.

családok közé, ahonnan egyik vagy mindkét szülő nem a lakóhely megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba jár dolgozni.⁵²

6. Ezt követően a két adatbázisban a családtipológia és szülő/gyermek változók alapján létrehoztam azokat a külföldön dolgozó szülők, hátrahagyott/itthon maradó partnereik és gyermekeik változókat, amelyek a további elemzések alapjául szolgáltak.

Külföldön dolgozó szülők közé azokat az egyedülálló, házas vagy élettársi kapcsolatban élő személyeket soroltam, akik 1) átmenetileg külföldön tartózkodnak, illetve 2) külföldre ingáznak, de nem a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba, és olyan Magyarországon élő családhoz tartoznak, amelyben él legalább egy 18 éven aluli gyermek.⁵³

A külföldön dolgozó szülők hátrahagyott/itthon maradó partnerei (házastársai/élettársai) közé azokat a Magyarországon élő személyeket soroltam, akiknek házastársa/élettársa 1) átmenetileg/tartósan külföldön tartózkodik, vagy 2) külföldre ingázik, de nem a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba, és olyan családhoz tartoznak, amelyben él legalább egy 18 éven aluli gyermek.

A külföldön dolgozó szülők hátrahagyott/itthon maradó gyerekei közé azokat a Magyarországon élő, 18 éven aluli nőtlen/hajadon személyeket soroltam, akiknek egyik vagy mindkét szülője 1) átmenetileg/tartósan külföldön tartózkodik, illetve 2) külföldre ingázik, de nem a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba.

7. Utolsó lépésként a 2016. évi mikroncenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvételéhez hozzákapcsoltam az egyéni, személyi rekordokat,

⁵² Az Ausztriába ingázó szülők nem Győr-Moson-Sopron, Vas vagy Zala vármegyéből, a Szlovákiába ingázók nem Borsod-Abaúj-Zemplén, Győr-Moson-Sopron, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyéből vagy Budapestről, az Ukrajnába ingázók nem Borsod-Abaúj-Zemplén vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyéből, a Romániába ingázók nem Békés, Csongrád-Csanád, Hajdú-Bihar vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyéből, a Szlovéniába ingázók nem Vas vagy Zala vármegyéből, a Horvátországba ingázók nem Bács-Kiskun, Baranya, Somogy vagy Zala vármegyéből, a Szerbiába ingázók pedig nem Bács-Kiskun, Baranya vagy Csongrád-Csanád vármegyéből járnak át dolgozni a szomszédos országokba.

Ehhez kapcsolódóan megjegyzendő továbbá, hogy a 2011. népszámlálás során az ingázás időtartamára is rákérdeztek, ami nem pontosan ugyan, de szintén lehetővé teszi, hogy a távolsági ingázókat elkülönítsük a napi ingázóktól. 2016-ban viszont erről nem gyűjtöttek adatokat, így a lakóhely és az ingázás célországa alapján történő elkülönítés alkalmazása mellett döntöttem.

A MEF adatbázisában a transznacionális családok beazonosítása – az előzőekben részletezett okok mellett – e módszer alkalmazásával azért nem lehetséges, mert a külföldi telephelyen dolgozók között az átmenetileg külföldön tartózkodók is megjelennek, így a lakóhely és célország közötti távolság figyelembevétele esetén (a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba, de nem napi szinten ingázók mellett) azok az átmenetileg külföldön tartózkodó személyek is kimaradnak a mintából, akik olyan magyarországi lakáshoz (háztartáshoz) tartoznak, amely a célországhoz közel (tehát akár a napi ingázást is lehetővé téve) helyezkedik el.

⁵³ A tartósan külföldön tartózkodó szülőket azért nem soroltam a külföldön dolgozó szülők közé, mivel – mint ahogy arról már volt szó – róluk sem személyi, sem kiegészítő kérdőívet nem töltöttek ki, így jellemzőik feltárását egyik adatfelvétel sem teszi lehetővé.

2. függelék: A kiskorú, Magyarországon élő gyermeket nevelő transznacionális családok száma a bennük élő személyek* állampolgársága és születési helye szerint, 2011 és 2016

Családtípusok	Első állampolgárság										Összes transznacionális család
	magyar				külföldi						
	Magyarországon született	külföldön született		ismeretlen helyen született	összes magyar	ebből kettős (magyar és külföldi)	szomszédos ország állampolgára	egyéb (nem szomszédos) ország állampolgára	összes külföldi	ismeretlen/ hontalan	
szomszédos országban	egyéb (nem szomszédos) országban	ismeretlen helyen született									
	2016										
Apa külföldre ingázik	9 705	61	30	0	9 796	74	14	60	74	40	9 910
Anya külföldre ingázik	654	0	0	0	654	0	45	51	96	0	750
Mindkét szülő külföldre ingázik	1 556	0	0	0	1 556	0	54	43	97	0	1 653
Apa átmenetileg külföldön	6 169	126	41	74	6 410	122	45	170	215	0	6 625
Anya átmenetileg külföldön	375	6	7	0	388	6	13	0	13	0	401
Mindkét szülő átmenetileg külföldön	33	0	0	0	33	0	0	0	0	0	33
Apa tartósan külföldön	3 737	84	51	23	3 895	32	0	63	63	0	3 958
Anya tartósan külföldön	216	0	0	0	216	0	0	79	79	0	295
Mindkét szülő tartósan külföldön	481	25	7	0	513	39	0	0	0	0	513
Összesen	22 926	302	136	97	23 461	273	171	466	637	40	24 138

* A „kétszülős, egyik/mindkét szülő átmenetileg külföldön vagy távolsági ingázó” típusú családok esetében a külföldön dolgozó szülő, a „kétszülős, anya/apa tartósan külföldön” típusú családok esetében az itthon maradó partner, a „kétszülős, mindkét szülő tartósan külföldön” típusú családok esetében pedig az itthon maradó gyerekek jellemzőit vettem figyelembe a transznacionális családok állampolgárság és születési hely szerinti kategorizálása során.

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás.